

Lunds universitet

Historiska institutionen

HISK37

Seminarieledare: Mikael Ottosson

Handledare: Elisabeth Geevers

Datum: 2026/03/06

En studie av nationalismens inverkan på judars framställning i svenska folkskoleböcker under perioden 1900 till 1972

Enar Inajetovic

1. Inledning	3
1.2 Syfte och frågeställning.....	5
2. Forskningsläge.....	7
2.1 Geografi.....	7
2.2 Historia.....	9
3. Teori och metod	13
3.1 Begreppet antisemitism	13
3.2 Etno-symbolism	15
3.3 Metod	18
3.4 Källmaterial	20
4. Historisk bakgrund	24
5. Analys	27
5.1 Styrdokument: Normalplanen 1900	27
5.1.1 Läroplan i geografi	27
5.1.2 Läroplan i historia	29
5.2 Period 1: 1900–1954	30
5.2.1 Läroböcker i historia	30
5.2.2 Skolböcker i geografi	34
5.3 Styrdokument: Undervisningsplanen U-55	39
5.3.1 Läroplan i geografi	39
5.3.2 Läroplan i historia	41
5.4 Period 2: 1956-1972.....	42
5.3.2 Läroböcker i geografi	44
6. Slutdiskussion	47

1. Inledning

På senare tid har förekomsten av antisemitism och nationalism ökat. Många olika exempel på när båda dessa fenomen har kommit till uttryck återfinns i samhällsdebatten och forskningen.

År 2025 publicerade det judiska ungdomsförbundet en rapport som heter *Vi är inte välkomna här* och rapporten visar att den otrygghet som judiska studenter upplever, vid svenska universitet och högskolor, inte möts av tillräckliga insatser.¹ I rapporten berättar respondenter att de känner sig omgivna av antisemitism, som minskar den upplevda gemenskapen av universitets- och samhällsgemenskapen.² Antisemitismen tar sig form av klistermärken och affischer som framställer olika antisemitiska konspirationsteorier, som ofta porträtterar judar som giriga ödlor som kontrollerar världen genom bankväsendet.³

I en artikel utgiven av tidningen Aftonbladet, i september, skriver David Grossman att antisemitiska konspirationsteorier ökat i popularitet på senare år.⁴ Oftast sprids dessa konspirationsteorier på internet och majoriteten av anhängarna är anonyma. En av de vanligaste konspirationsteorier är att judar skulle vara utomjordiska ödlor som tillber satan och vill förslava mänskligheten, skriver Grossman.⁵ Denna konspiration vill judarna förverkliga genom att använda bankväsendet, således vill judarna använda sin makt över världens ekonomi för att förslava mänskligheten.⁶ En annan vanlig konspirationsteori är att judar kidnappar kristna barn och dricker deras blod, med anledningen att de vill hålla sig själva evigt unga.⁷ Många makthavare misstänks, inom denna konspirationsteori, vara del av en judisk världsordning som aktivt dricker kristna barns blod, skriver David Grossman.⁸

Som en respons på en undersökning av BRÅ, vilken gjordes år 2004, som avslöjade att svenska elever har bristande kunskaper om förintelsen inledde dåvarande statsminister Göran Persson ett initiativ för att öka förståelse och kunskap om detta brott mot

¹ M. Lapidus, N. Grossman. "Vi är inte välkomna här" *Judiska studenter och anställdas upplevelser av otrygghet och antisemitism på svenska universitet och högskolor efter den 7 oktober 2023*. (Judiska ungdomsförbundet, 2025), s. 7

² M. Lapidus, N. Grossman. "Vi är inte välkomna här" *Judiska studenter och anställdas upplevelser av otrygghet och antisemitism på svenska universitet och högskolor efter den 7 oktober 2023*. s. 7

³ M. Lapidus, N. Grossman. "Vi är inte välkomna här" *Judiska studenter och anställdas upplevelser av otrygghet och antisemitism på svenska universitet och högskolor efter den 7 oktober 2023*. s. 8

⁴ D. Grossman. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism. *Dagens nyheter*. (2023). <https://www.dn.se/kultur/darfor-slutar-konspirationsteorier-sa-ofta-i-antisemitism/>

⁵ D. Grossman. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism.

⁶ D. Grossman. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism.

⁷ D. Grossman. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism.

⁸ D. Grossman. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism.

mänskligheten. Initiativet bestod delvis i grundandet av myndigheten Forum för levande historia, vilken har som uppgift att motverka antisemitism och främja de demokratiska värdena.⁹ I Förordning 2002:795 i § 1 "Myndigheten skall bedriva utåtriktad verksamhet med inriktning på kunskap, kultur och utbildning. Verksamheten skall bedrivas i nära kontakt med pågående forskning, andra kultur- och utbildningsinstitutioner samt myndigheter, organisationer och föreningar vars verksamhet rör liknande frågor. Myndigheten skall sträva efter att verksamheten når största möjliga geografiska spridning och förankring."¹⁰

I avhandlingen *En jude är en jude är en jude* argumenterar Lars M Andersson för att antisemitismen var självklar i Sverige årtiondena kring sekelskiftet 1900.¹¹ Antisemitismen kom till uttryck bland annat i skämtpressen, som utgjorde ett viktigt inslag i såväl den framväxande antisemitismen i den svenska politiska kulturen.¹² I skämtpressen både spreds och befästes bilden av "juden" som en "rastyp" skild från majoritetsbefolkningen.¹³ I avhandlingen driver Andersson tesen att de antisemitiska representationerna av "juden" i skämtpressen skall tolkas mot bakgrund dels av den antisemitiska diskursens genomslag - antisemitismen hade kommit till Sverige i samband med att landet inlemmades i den kristna europeiska kulturen.¹⁴

Alla ovan nämnda exempel på förekomsten av antisemitism och nationalism visar angelägenheten i att undersöka båda fenomenen. Att studera dessa båda fenomen i svenska skolan blir relevant eftersom skolan utövar en stor betydelse för att forma människors världssyn och tankesätt, på ett vis som dagspress och media inte utövar. Nedan följer en undersökning av hur judarnas position inom den svenska folkskolan och även i förlängning hur deras plats i den svenska historiekulturen sett ut och förändrats under större delen av 1900-talet.

⁹ SOU 2001:5. *Forum för levande historia*. (Stockholm: Kulturdepartementet, 2001), s. 34

¹⁰ SOU 2001:5. *Forum för levande historia*, s. 40

¹¹ L. Andersson. *En jude är en jude är en jude*. (Nordic academic press, 2000), s. 8

¹² L. Andersson. *En jude är en jude är en jude*. s. 9

¹³ L. Andersson. *En jude är en jude är en jude*. S. 10

¹⁴ L. Andersson. *En jude är en jude är en jude*. S. 10

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur nationalism och globalisering inverkar på att framställningen av judar förändrades i svenska skolböcker i historia och geografi mellan år 1900 och år 1972. Syftet kommer att uppnås genom att studera svenska läroböcker för folkskolan mellan år 1900 till år 1972 och två styrningar av det svenska skolsystemet, och dessa styrningar är ett system av lagar, förordningar, läroplaner och kursplaner gällande folkskolans verksamhet och vilket innehåll som får ingå i skolböcker. Innehållet i alla skolböcker dikteras av styrdokumentet. Studien kommer uppnås med hjälp av en diskursanalys som metod med användning av Helen Feins definition av begreppet antisemitism och etno-symbolism som teoretiska ramverk.

Tidsavgränsningen för denna uppsats kommer vara mellan år 1900 och år 1972 med fokus på två olika tidsperioder som är valda utifrån lanseringen av två olika styrningar av det svenska skolsystemet; vilka är Normalplanen från år 1900 och Undervisningsplanen från år 1955, och perioderna är 1900–1955 och 1956–1972. Uppsatsen jämför skolböcker från dessa två tidsperioder eftersom två olika styrningar gäller för de två olika perioderna, med två olika mål för vad folkskolan ska uppnå i form av olika lagar samt kursplaner och läroplaner, således skiljer sig kunskaperna som folkskolan har till uppgift att förmedla gällande judar under de två perioderna. Att indelning av tidsperioderna är olika långa är ett medvetet val. Period 1; 1900–1955 tar ansats direkt efter att den första styrningen för alla landets folkskolor dyker upp, och perioden slutar år 1956 efter att en ny styrning etableras och rasbiologins tankar försvinner från styrningen i samband med att båda världskrigen tagit slut, skriver Mats Dahlkvist.¹⁵ Alla skolböcker under period 1 trycktes i början av perioden men användes mest och vid flest folkskolor i utbildningssyfte fram till periodens slut (1900–1956) i samband med införandet av en ny styrning. Efter detta börjar period 2; 1956–1972 som varar fram till 1972 eftersom den svenska folkskolan avskaffas efter år 1972.¹⁶ På samma vis som under period 1 användes alla skolböcker under period 2 under hela perioden (1956–1972) i utbildningssyfte.

Dessa två perioder jämfördes för att undersöka hur förändrade läroplaner påverkade läroböckerna. Men även för att kunna föra resonemang kring hur och om

¹⁵ M. Dahlkvist. *Från folkskola till grundskola : Den långa skolresan*. (Liber, 2023), s. 78

¹⁶ M. Dahlkvist. *Från folkskola till grundskola : Den långa skolresan*, s. 79

samhällets syn på judar förändrades mellan de olika perioderna, för att besvara den sista frågeställningen.

Uppsatsen har följande frågeställning:

- Hur inverkade nationalism och globalisering på att framställningen av judar förändrades i svenska skolböcker i historia och geografi under åren: 1900–1955, 1956–1972?

Uppsatsen har två nedanstående underfrågor:

- Hur framställs judar i skolböcker i historia och geografi under åren; 1900–1955, 1956–1972?
- Vilken skillnad går att urskilja mellan perioderna; 1900–1955, 1956–1972?

2. Forskningsläge

I detta avsnitt presenteras det aktuella forskningsläget gällande framställningen av judar i svenska folkskoleböcker. I avsnittet diskuteras resultaten av varje uppsats, vilka frågeställningar som verken ställt, vilket syfte varje uppsats haft och vilket källmaterial som uppsatserna undersökt. Källmaterialet framkommer dock i fotnoter och inte i den löpande texten.

2.1 Geografi

I artikeln *Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi* skriven av Linda Bergvall Jonsson är syftet med studien att undersöka hur läroböcker i geografi från år 1988 till år 1995 riktade till år 4–6 gestaltar judar. Artikeln har fyra följande frågeställningar: *Hur framställs judar i läroböcker riktade till år 4-6? Vilka aspekter av den judiska kulturen lyfts fram? Vilka skillnader finns det i läroböckernas framställningar gällande ordval och bilder? Vilka kulturella normer och värderingar är det som speglas genom framställningarna om judar?*¹⁷ I analysen undersöker Jonsson läroböckerna utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv och med en kvalitativ metod.¹⁸ Jonsson slutleder att judendomen, och judar, framställs på ett exotiskt sätt men mer ordinära och inhemska än andra religiösa grupper såsom hinduer och muslimer.¹⁹ Ofta var framställningen en förenkling av judisk religion och kultur som inte utgick från en realistisk bild av judar i vardagen, men utgick istället från en generaliserad och stereotypisk bild av en ortodox jude.²⁰

I doktorsavhandlingen *Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi* skriven av Jonna Larsson är syftet att undersöka hur läroböcker i geografi för årskurs 7-9 från 1960-talet och framåt gestaltat och framställt judendomen och judar, samt huruvida de förmedlar och belyser judar ur en negativ synvinkel som understryker antisemitiska strukturer.²¹ Utifrån syftet har doktorsavhandlingen följande frågeställningar: *Hur representeras och framställs Judendomen och judar i geografiska läromedel? Finns det*

¹⁷ I studien undersöks följande läroböcker i geografi: *Skolans världsdelbok* (1988), *Globen 3* (1992), *Sesam, geografi med samhällskunskap* (1995)

¹⁸ L. Jonsson. *Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi*. Uppsala universitet. (2018): s. 15

¹⁹ L. Jonsson. *Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi*, s. 36

²⁰ L. Jonsson. *Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi*, s. 36

²¹ J. Larsson. *Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi*. Uppsala universitet. (2015), s. 4

*antisemitiska föreställningar och hur tar sig dessa uttryck? Hur har diskursen förändrats från 70-talet och fram till idag?*²² I analysen utgår Larsson från postkolonial teori och använder kritisk diskursanalys som metod.²³ Larsson slutleder att judar framställdes som en främmande grupp till det resterande svenska samhället, och som en utomstående grupp till det svenska samhället.²⁴ Framställningen var således exotisk och orientalisk, ofta framställdes judar som en grupp i Mellanöstern och gruppens band till platsen framhävdes ofta.²⁵

Judar i svenska läroböcker för geografi: En diskursanalytisk studie skriven av Anton Olsson Korsgård är en artikel med syfte att undersöka hur tre svenska läroböcker i geografi för elever i årskurs 7–9 gestaltar judar och judisk kultur under perioden 1975 till 1980.²⁶ Utifrån syftet har artikeln följande två frågeställningar: *Hur framställs judar och judisk kultur i läroböcker för geografi inriktade för elever i årskurs 7-9?*²⁷ *Finns någon skillnad i hur judendomen gestaltas i skolböcker för de tre olika årskurserna?* Analysen utfördes med utgångspunkt i socialkonstruktivismen som teoretisk perspektiv och med kvalitativ analys som metod.²⁸ Slutsatsen i artikeln är att judar framställs som exotiska och fränskilda det svenska majoritetssamhället, genom stereotypiska och generaliserande framställningar av judar i hur de ser ut och agerar.²⁹ Men framställningen blir mindre exotisk i de högre årskurserna.³⁰ I årskurs 7 är judarna gestaltad som annorlunda från kristna svenskar.³¹ Men i årskurs 8 avtar den gestaltningen och judarna framkommer mer ordinära.³² Denna utveckling fortsätter i den 9:e årskursen när judarna framstår fullkomligt inhemska och den exotiska gestaltningen fullkomligt försvunnit.³³

Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6 och en kvalitativ undersökning med en skolklass skriven av Angelica

²² I avhandlingen undersöks följande sex läroböcker: *Geografi för grundskolans högstadium. D. 1-2* av Ulf Sellergren (1970), *Geografiboken: grundskolans högstadium* av Gösta Forsström (1976), *Geografi: Högstadieboken* skriven av Per Thorstensson (1981), *Geografi för högstadiet. D. 1-3* skriven av Gösta Wennberg, *Geografi: studiebok för högstadiet* (1991) skriven av Göran Andersson, *Geografi: studiebok 1* skriven av Ulf Sellergren (1997)

²³ J. Larsson. Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi, s. 12

²⁴ J. Larsson. Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi, s. 35

²⁵ J. Larsson. Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi, s. 35

²⁶ I uppsatsen undersöks följande tre läroböcker: *SOL NOVA Geografi 9* utgiven av Natur & Kultur, *SOS Geografi 7-9* från Liber, *Utkik geografi 7-9* från Gleerups

²⁷ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie. *Uppsala universitet.* (2017), s. 5

²⁸ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 25

²⁹ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 36

³⁰ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 36

³¹ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 37

³² A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 38

³³ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 39

Engström är en artikel från 2023 som har syftet att undersöka om läroböcker i geografi använder centrala begrepp inom judendomen på ett korrekt sätt.³⁴ Artikeln har följande tre frågeställningar: *Hur beskriver läroböckerna begreppen? Beskrivs begreppen så att eleverna förstår dess betydelse? Hur upplever elever begreppen i läroböckerna?*³⁵ Engström skriver att hon utgått från sakbegrepp som teoretiskt ramverk och använt en komparativ metod för att utföra undersökningen.³⁶ Artikeln slutleder att centrala begrepp inom judendomen ofta förklaras med att ge en kristen motsvarighet, ofta förklaras exempelvis den judiska högtiden där judiska flickor blir religiöst myndiga som kallas Bat Mitzvah genom att jämföras med kristen dopning.³⁷ I artikeln avslöjar även Engström att elever upplever och förstår judiska begrepp i jämförelse med centrala kristna begrepp.³⁸

2.2 Historia

Herbert Tingsten har som syfte, i boken *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, att undersöka propaganda i skolböcker från Frankrike, Italien, Tyskland, USA och Österrike.³⁹ Tingsten har dock ingen konkret frågeställning i sin studie. Bland de läroböcker han undersöker finns läroböcker i historia från 1900-talets början.⁴⁰ Han konstaterar att dessa gamla skolböcker ofta var sekulariserade, och inte diskuterade etniska judar ur ett religiöst perspektiv.⁴¹ Tingsten slutleder också att judendomens betydelse för uppkomsten av kristendomen aldrig nämns i äldre läroböcker.⁴² I dessa läroböcker diskuteras

³⁴ A. Engström. Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6. *Lunds universitet*. (2023), s. 5

³⁵ I kandidatuppsatsen undersöks följande tre läroböcker: *Utkik geografi 4-6* framtagen av Gleerups Utbildning AB, *Geografi 4-6-grundbok* skriven av Jan Wiklund och Julia Lindblom från 2022, *SOS 4* som är framtagen av Liber AB.

³⁶ A. Engström. Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6, s. 12

³⁷ A. Engström. Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6, s. 37

³⁸ A. Engström. Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6, s. 37

³⁹ H. Tingsten. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. (Stockholm: Norstedt, 1969), s. 88

⁴⁰ Tingsten studerade följande skolböcker: *Notre belle France* som skrevs av Jacques Balzac och publicerades år 1917, *La patrie française* som utkom år 1899 och skrevs av Louis Duprat, *Carta della Scuola* som utkom 1939 och skrevs av Fabrizio Artoli, *Die Schulbücher sind gedruckte Siegesallee* som utkom år 1905 och skrevs av Maximilian Schmidt

⁴¹ H. Tingsten. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, s. 134

⁴² H. Tingsten. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, s. 134

aldrig prognomerna i Ryssland och den historiska förföljelsen av judar nämns aldrig i läroböckerna.⁴³

Stephane Bruchfelds, en idéhistoriker, har gjort en granskning på uppdrag av Svenska Kommittén Mot Antisemitism "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen från 1996 som har varit till stor nytta för min egen undersökning. Han efterfrågar, i granskningen, en mer rättvis och utförlig porträttering av judendomens historia i läromedel.⁴⁴ Granskningen har som syfte att undersöka hur och i vilken omfattning antisemitismen, förintelsen, nazism m.fl. närbesläktade frågor behandlas korrekt, liksom hur och i vilken utsträckning förekommande brister återger eller kan bidra till att understödja eller reproducera antisemitiskt eller rasistiskt färgade uppfattningar i skolböcker.⁴⁵ Detta gör han på uppdrag av den Svenska Kommittén Mot Antisemitism.⁴⁶ Men granskningen har inga konkreta frågeställningar. Bruchfelds kommer fram till att judarnas roll i svenska historieböcker varit knapphändig och distanserad, han poängterar även att följderna för judarna av digerdöden och korstågen aldrig tagits upp i sitt sammanhang i någon svensk historiebok.⁴⁷ I granskningen slutleder han även att avsnitt gällande nazismen och förintelsen, sedan 1970-talet, varit korrekta med bra bildmaterial, men att avsnitten ofta varit magra.⁴⁸ Dessutom står Hitlers idéer oemotsagda i de flesta läroböcker från perioden 1972 till 2006, och det framkommer inte att idéerna är propagandakonstruktioner.⁴⁹ Han efterfrågar ett

⁴³ H. Tingsten. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, s. 135

⁴⁴ S. Bruchfelds. "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen. (1996), s. 13

⁴⁵ Bruchfelds undersöker följande skolböcker i sin undersökning: *SOL 2000. Levande historia* som skrevs av Lars Hildingson och publicerades år 1988, *Människan i tiden 3. Historia för högstadiet* som var utgiven 1984 och skrevs av Peter Enckell och Peter Sjöbeck, *SO-boken. Historia åk 9* skriven av Hans Almgren samt Birgitta Almgren och Stefan Wikén som publicerades år 1992, *SAMS. Historia för högstadiet* skriven av Christer Öhman samt Hans Almgren och Stefan Wiksell och publicerades år 1993, *SO-boken. Religionskunskap 7* skriven av Magnus Hermansson och Nils-Åke Tideman som var publicerad år 1991, *SOL 2000. Religion och liv* skriven av Leif Berg samt Lennart Husén och Katarina Skrutowski som publicerades år 1989, *SOL 2000. Religion och liv. Högstadiet* skriven av Lennart Husén samt Leif Berg och Hans Thorbjörnsson som var utgiven år 1989

⁴⁶ S. Bruchfelds. "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen, s. 16

⁴⁷ S. Bruchfelds. "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen, s. 36

⁴⁸ S. Bruchfelds. "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen, s. 38

⁴⁹ S. Bruchfelds. "*Öga för öga, tand för tand*" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen, s. 38

större fokus på förintelsen och nazismen samt att det judiska folkets historia ska få ett större utrymme i svenska historieböcker.⁵⁰

I en doktorsavhandling skriven av Marie Nilsson som heter *Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006* var syftet att undersöka hur förintelsen behandlats i svenska läroböcker.⁵¹ I undersökningen utgår hon från fyra frågeställningar: dessa är: *vad säger läroböckerna om rötterna och orsakerna till förintelsen, framställs folkmordet intentionellt eller funktionellt? Och vem har ansvaret? Hur framställs Sveriges delaktighet i förintelsen? Och i vad mån följs den gällande kursplanen?, Vilken typ av bildmaterial används?*⁵² Undersökningen inbegriper sex läromedelsböcker i ämnet historia på gymnasienivå från åren 1954, 1965, 1973, 1986, 1996 och 2006 men även de sex olika kursplaner som styr innehållet i läroböckerna.⁵³ Nilssons resultat är att läroböckerna från år 1954, 1964 och 1970 inte har något historiemedvetet förhållningssätt och berättar om kriget samt krisförloppet men judeförföljelsen nämns ytterst lite.⁵⁴ I läroböckerna från år 1954 nämns inte Sveriges förehavande och förintelsen inträffar endast i Tyskland, men Sverige är oskyldigt och judeförföljelsen angår inte svenskarna.⁵⁵ År 1965 och tio år framåt diskuteras Sveriges förehavande mer och landet framställs som både offer och hjälte.⁵⁶ I läroböckerna från år 1973 framställs svenskarna som hjältarna under förintelsen, men förintelsen får inte något större utrymme än i skolböckerna från 1965.⁵⁷ I skolböcker från 1981 nämner för första gången förintelsen men använder ordet *judeutrotning* och år 1996 blir ordet *rasutrotning* vanligt, men läsaren får fortfarande inte en mer förstådd historia kring händelsen.⁵⁸ Detsamma gäller skolböcker från år 2006, som har förintelsen som en egen rubrik och kallar

⁵⁰ S. Bruchfelds. "Öga för öga, tand för tand" - en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och Förintelsen, s. 38

⁵¹ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. *Lunds universitet*. (2019). s. 4

⁵² M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 5

⁵³ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 8

Dessa läromedelsböcker är följande: *Allmän historia för gymnasiet* från 1954 som skrevs av Martin Bäckling, *Historia för gymnasiet* skriven av Martin Bäckling som utkom år 1965, *Två sekler av A- lärobok i historia för gymnasiet 3-och 4årig linje* som skrevs av Lars Hildingson och utkom år 1973, *Alla tiders historia* från år 1986 som skrevs av Börje Bergström och *Epos- för gymnasieskolan kurs A och B* från 1996 och reviderad år 2006 som författades av Robert Sandberg

⁵⁴ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 36

⁵⁵ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 36

⁵⁶ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 37

⁵⁷ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 37

⁵⁸ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. s. 37

händelsen för just *förintelsen*, eftersom de inte ger en mer förklarad historia kring händelsen.⁵⁹

En forskningslucka som jag märker i detta område, och som min uppsats har till ambition att fylla, är att ingen tidigare studie undersökt skolböckerna som min uppsatt studerat. Min uppsats har således undersökt ett källmaterial som ingen annan uppsats tidigare studerat och ställer en frågeställning till källmaterialet som ingen tidigare ställt.

⁵⁹ M. Nilsson. *Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006*. s. 37

3. Teori och metod

3.1 Begreppet antisemitism

Uppsatsen har utgått från Helen Feins definition, tillsammans med några tillägg, av begreppet “antisemitism”, som teoretiskt ramverk, eftersom Feins definition är tillräckligt allomfattande för att inkludera både fientliga föreställningar och politiska åtgärder riktade mot judar.⁶⁰

Hennes definition av antisemitism är “en ihållande latent struktur av fientliga övertygelser gentemot judar som ett kollektiv, vilket manifesteras i individer som attityder, och i kultur som myter, stereotyper, ideologi, folktro och bildspråk, och i handlingar – social eller juridisk diskriminering, politisk mobilisering mot judarna och/eller kollektivt eller statligt våld – vilket resulterar i och/eller är utformat för att distansera, förtränga eller förgöra judar som judar”.⁶¹ Lars M Andersson skriver att Feins definition är “bred och inkluderande” samt att “den gör det möjligt att slippa välja mellan att definiera antisemitism antingen som fientliga föreställningar eller som politiska åtgärder riktade mot judar”.⁶²

I Sverige har Feins definition främst legat till grund för kulturhistoriska studier. Lars M Andersson har modifierat definitionen i en diskursteoretisk riktning och betonat att “antisemitismen inte bara är en struktur av fientliga övertygelser, utan ett sätt att ordna tillvaron, att skapa sammanhang, ett sätt att tänka som grundar sig på en kunskapsteoretisk och ontologisk uppdelning mellan ’kristet/västerländskt’ och ’judiskt’, senare mellan ’ariskt’ och ’semitiskt’”.⁶³ Andra forskare har vänt sig mot idén att ett uttalande måste vara fientligt för att vara antisemitiskt. Karin Kvist Gevers, en historiker, har argumenterat för att det viktigaste i ett antisemitiskt uttalande inte är intentionen utan snarare i uttalandets konsekvenser.⁶⁴ Hon har därför gjort ett tillägg till Feins definition: även positiva stereotyper

⁶⁰ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*. Andra upplagan. (Forum för levande historia, 2021), <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶¹ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*. <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶² M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*. <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶³ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*. <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶⁴ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*. <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

om judar kan vara antisemitiska om de leder till negativa effekter för gruppen.⁶⁵ Henrik Bachner, en idéhistoriker, instämmer med Kvist Gevers och tillägger att “det räcker med att ett uttalande förmedlar stereotypa och mytologiska bilder av judar med ursprung i en historiskt rotad antisemitisk tanketradition, oavsett intentionen bakom eller effekten av ett sådant uttalande”.⁶⁶ Undersökningen har tillämpat Feins definition tillsammans med Gever och Bachners tillägg som teoretiskt ramverk för att analysera antisemitiska uttryck i skolböcker.⁶⁷

⁶⁵ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*.

<https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶⁶ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*.

<https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

⁶⁷ M. Ericsson. *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet*.

<https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

3.2 Etno-symbolism

Det teoretiska ramverket som behövs för att kontextualisera synen på judar i ett bredare kontext är en teoribildning gällande nationalism. I sin bok *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, (1998) beskriver den brittiske sociologen och statsvetaren Anthony D. Smith (1939–2016) fem olika skolor eller synsätt gällande nationalism – primordialism, perennialism, etno-symbolism, modernism samt postmodernism.

Primordialism är en teori som betraktar nationer, etnicitet och identitet som medfödda, naturliga och tidlösa fenomen, snarare än socialt konstruerade.⁶⁸ Teorin argumenterar för att etniska band är fundamentala och biologiskt rotade, vilket oftast används för att berättiga nationalism och nationell samhörighet.⁶⁹ Perennialism är en teori inom nationalistforskning som hävdar att nationer inte är moderna konstruktioner, utan nationer har djupa historiska rötter och har funnits i olika former genom historien.⁷⁰ Till skillnad från modernismen, som ser nationen som en produkt av industrialisering och nationalstatens framväxt på 1800-talet, menar perennialister att kärnan i nationell identitet — såsom etnicitet, kultur och myter — är "evig" eller mycket långvarig.⁷¹ Modernismens teori gällande nationalismen hävdar att nationer inte är naturliga eller uråldriga fenomen.⁷² Nationalismen ses istället som en produkt av den moderna epoken, specifikt framvuxen ur industrialisering, urbanisering och sekularisering från främst sent 1700-tal och framåt.⁷³ Postmodernismens teori om nationalism betraktar nationen och nationell identitet inte som naturgivna eller uråldriga fenomen, utan som sociala konstruktioner och narrativ som skapas och upprätthålls genom språk, kultur och maktstrukturer.⁷⁴ I detta avsnitt kommer vi att fokusera på det etno-symbolistiska synsättet gällande nationalismen eftersom nationalism ofta bygger på symboliska föreställningar som lever vidare efter moderniteten. Att nationalism fortlever efter att moderna processer fullbordats (ex. industrialisering) är ett fenomen som

⁶⁸ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. (Routledge, 1998), s. 65

⁶⁹ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 65

⁷⁰ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 76

⁷¹ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 76

⁷² A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 85

⁷³ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s.86

⁷⁴ . Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s.97

modernistiska teorier inte kan förklara, av den orsaken är etno-symbolism att föredra i denna undersökning.

Ett etno-symboliskt synsätt innebär att forskaren eller historikern anser att det är genom återskapandet och omtolkandet av diverse symboler som nationalismen kan gro.⁷⁵ Med symboler menas till exempel myter, språk, traditioner, vanor, hjältar, heliga eller betydelsefulla platser samt värderingar vilka delas av en viss grupp individer och som bildar en upplevd känsla av gemenskap emellan individerna som utgör gruppen.⁷⁶ Alla dessa symboler skapar en känsla av “vi” och “vårt folk” som utgör nationen och den gemensamma etniciteten och därmed ger upphov till nationalismen.⁷⁷

Etnosymbolismens främste förespråkare är Anthony Smith själv. Han menar att, “‘Ethnocentric nationalism’ did not mark out a type peculiar to pre-modern epochs, and it assumed an ideological similarity across the ages which could not be supported by historical evidence.”⁷⁸

Det Smith och andra etno-symbolistiska historiker, sociologer och forskare vänder sig mot är att endast etnisk samhörighet, inbillad, skapad eller verklig, inte är tillräckligt för att förklara varför nationalism har blivit ett så utbrett fenomen världen över.⁷⁹ Likaså vänder man sig mot den moderna skolan som hävdar att nationer och nationalism helt och hållet är ett modernt och sentida påfund. Smith beskriver,

In terms of ideologies, the specific concepts and movements of nationalism could be fairly securely dated to the later eighteenth century, even if there were earlier religious nationalisms in England and Holland. But in terms of national structures, sentiments and symbolism, the picture was much more complicated. It was possible to trace examples of all three, in sufficient and well documented quantities, back to at least the late medieval period in a number of European nations from England and France to Poland and Russia.⁸⁰

⁷⁵ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 100

⁷⁶ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 113

⁷⁷ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 113

⁷⁸ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 127

⁷⁹ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 131

⁸⁰ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 133

Slutligen är Smith också noggrann med att påpeka att även om man genom det etnosymboliska synsättet kan spåra nationer och nationalism längre bak i tiden så menar man inte att nationalism eller nationer är några givna mänskliga fenomen. Istället menar Smith,

It is the sense of cultural affinities, rather than physical kinship ties, embodied in a myth of descent, shared historical memories and ethnic symbolism, that defines the structure of ethnic communities; and the same is true for any nations created on the basis of cultural affinity.⁸¹

Det är alltså genom gemensamma och delade värderingar, myter, traditioner, minnen och så vidare, det vill säga gemensamma och delade symboler, som nationalismen kan få fäste och frodas enligt det etno-symboliska synsättet.⁸²

Detta perspektiv har betydelse för min studie med anledning av betydelsen som folkskolan hade för bildandet av Sverige som nation. Folkskoleundervisningen bidrog till hur den svenska nationen konstruerades. I undervisningen förmedlas delade värderingar till befolkningen. Genom exkluderingen av minoriteter såsom judar och samer, i skolundervisningen, bildas en gemenskapskänsla mellan kristna svenskar kring deras gemensamma och delade symboler. Gemenskapskänslan ger upphov till nationalism och bildandet av Sverige som nation.

⁸¹ A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 140

⁸² A. Smith. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, s. 145

3.3 Metod

Diskursanalys är en metod som används för att studera hur språk i tal, text och bild formar vår uppfattning av verkligheten, konstruerar mening och befäster maktstrukturer.⁸³ Metoden analyserar mönster och underliggande antaganden i exempelvis vardagligt språkbruk, politiska debatter eller kulturella föreställningar, i syfte att förstå hur identiteter och sociala relationer skapas.⁸⁴ En tillfällig syn på kunskap är en diskurs och diskurser avgör hur samhällen talar om somliga fenomen i olika perioder.⁸⁵ En diskurs utgör således ett strukturerat sätt att tala, tänka och skriva om ett specifikt ämne eller fenomen inom en viss kontext.⁸⁶ Diskursen ramar in vilka regler och begrepp som styr vår förståelse av verkligheten samt vad som anses vara sant eller möjligt att säga.⁸⁷

Diskursanalys är en väldigt bred metod som i hög grad kan anpassas efter material och frågeställning.⁸⁸ Metoden kan exempelvis användas för att analysera hur språket används i en specifik social kontext för att forma kunskap och identiteter. Den kan även användas för att undersöka hur vissa sanningar konstrueras och upprätthålls genom underliggande maktrelationer.⁸⁹ Syftet med denna uppsats är som tidigare nämnt att undersöka hur framställningen av judar i svenska läroböcker i historia och geografi mellan år 1900 och år 1972 förändrades och vilken betydelse som nationalismen hade för judars framställning, vilket gör diskursanalys till ett lämpligt teoretiskt ramverk. Eftersom nationalismens inverkan på judars framställning i skolorböcker aldrig är explicit, men istället inträffar dolt i hur språket används, så blir diskursanalys ett lämpligt val av teori.

Då uppsatsen främst intresserar sig för hur läromedelstexterna som behandlar judendomen eventuellt förändrats under en viss tid är det lämpligt att använda sig av diskursanalys för att analysera förändringar. Anna Nilsson Hammar skriver att "diskursanalys kan användas för att t.ex. studera debatter, förändringar i synsätt över tid och deras diskursiva förutsättningar".⁹⁰ Diskursanalysen bygger på socialkonstruktivism och likt socialkonstruktivismen ser diskursanalysen kunskap som något som konstrueras i en specifik diskurs.⁹¹ Kunskapen gällande judendomen, som förmedlas i läromedelsböckerna, är alltså

⁸³ A. Hammar. Diskursanalys. I M. Gustavsson, Y. Svanström (red.). *Metod Guide för historiska studier*. Upplaga 2:1 (Studentlitteratur, 2022), s. 135

⁸⁴ Nilsson 2000, s. 135

⁸⁵ Nilsson 2000, s. 136

⁸⁶ Nilsson 2000, s. 136

⁸⁷ Nilsson 2000, s. 136

⁸⁸ Nilsson 2000, s. 135

⁸⁹ Nilsson 2000, s. 137

⁹⁰ Nilsson 2000, s. 137

⁹¹ Nilsson 2000, s. 138

konstruerad av dåtidens diskurs gällande judar och judendomen, enligt diskursanalysen. Denna utgångspunkt är användbar i studien eftersom undersökningen är intresserad av orsaken till judars beskrivning och hur beskrivningen förändrats över en viss period. Att studera underliggande maktrelationer som konstruerar sanningar kring judar och avgör hur skolböcker talar om judar, under specifika diskurser och en specifik epok, blir därför nyttigt för undersökningen.

Fokus för undersökningen är hur judar beskrivs i svenska folkskoleböcker, och inte om påståendena om judar är historiskt korrekta. Diskursanalysen är därför att preferera över närliggande metoder såsom exempelvis kvalitativ textanalys, eftersom undersökningen inte fokuserar på skolböckernas innehåll. Att studera underliggande maktstrukturer, som dikterar språket och konstruerar sanning och kunskap, vid en studie om hur judar beskrivs i skolböcker är det mest optimala tillvägagångssättet. Diskursanalysen är därför mest lämpad som metodologiskt tillvägagångssätt.

3.4 Källmaterial

I denna uppsats kommer läroböcker i ämnena historia och geografi skrivna för den svenska folkskolan mellan år 1900 och år 1972 att undersökas. Dessa två ämnen har valts eftersom judar endast diskuteras i de två ämnena. Under en stor del av perioden existerade inte religionskunskap men var istället katederundervisning där judar inte nämdes. Ingenstans i skolböcker för naturkunskap nämns heller judar vilket också gäller hembygdskunskap. Endast skolböcker i geografi och historia nämner och diskuterar judar. Båda ämnena valdes således eftersom inga andra skolämnen någonsin diskuterade judar eller judendomen.

Detta källmaterial kommer att hanteras som kvarleva, eftersom källorna kommer användas för att undersöka hur judar framställts i svenska folkskoleböcker. Om en källa ska behandlas som en berättande källa eller som en kvarleva avgörs av syftet, och syftet med uppsatsen är att förstå vilken betydelse nationalismen haft för hur läroböcker från de två perioderna porträtterade judar, således behandlas källmaterialet som kvarleva med anledning av uppsatsens syfte.

Om man arbetar med kvarlevor behöver man utvärdera källans äkthet och representativitet. Äkthetsfaktorn handlar om huruvida källmaterialet är vad det utger sig för att vara, alltså om skolböckerna verkligen är läromedel som använts i den svenska folkskolan, vilket jag enkelt kan utgå från.

Men även representativitetsfaktorn behöver tas i beaktning. Representativitetsfaktorn består i hur väl det valda materialet speglar perioden vald för undersökningen. I uppsatsen kommer flera olika författare och upplagor att användas för att visa på ett bredare perspektiv inom läroboksinnehållet. När urvalet genomfördes utvärderade jag alla skolböcker som fanns tillgängliga i databasen från universitetsbiblioteket vid Lunds universitet och jämförde dem. I universitetsbibliotekets databas fanns sammanlagt 37 historieböcker och 34 geografiböcker från 1900-talet. Av dessa 37 historieböcker valdes sex skolböcker med orsak av att de använts under en större del av århundradet och att de använts i störst utsträckning på flest grundskolor. Bland de 34 geografiböcker som fanns på universitetsbibliotekets databas valdes sex geografiböcker, av samma anledning som historieböckerna. Urvalet skedde alltså genom en utvärdering av hur länge skolböckerna användes under 1900-talet och hur många folkskolor som köpte böckerna. Att jag valde bort somliga skolböcker berodde på att de böckerna inte användes av lika många folkskolor och att de användes under en kort period av 1900-talet. Alla skolböcker under period 1, inklusive

skolböckerna som trycktes i början av perioden, användes regelbundet i utbildningssyfte fram till periodens slut (1900-1956) i samband med införandet av en ny styrning. På samma vis som under period 1 användes alla skolböcker under period 2 under hela perioden (1956-1972) i utbildningssyfte. Denna information fanns tillgänglig på universitetsbibliotekets databas där de står hur många skolor som köpt skolböckerna och hur länge skolböckerna var i användning som skolornas primära läromedel.

Två andra källkritiska aspekter som också måste tas i beaktning är beroende och tendens. Eftersom undersökningen fokuserar på hur skolböcker framställts vill jag se tendens i böckerna, alltså söker jag medvetet efter tendens i källmaterialet och behöver inte ta hänsyn till den källkritiska aspekten. När det gäller beroendekriteriet så kan källorna vara beroende av andra källtexter som kanske inte alltid redovisas i läroböckerna, således kan nyare läroböcker inspireras av äldre läroböcker som formar läroböckernas innehåll. Där andra källtexter angivits har jag noterat detta, men det kan vara andra källtexter som kan ha använts, men inte omnämnts, vilket är en risk jag är medveten om i min analys.

För period 1; 1900–1955 kommer två historieböcker och två geografiböcker att undersökas. Detta källmaterial är: *Geografi* skriven av Helge Nelson och Elvi Rydefält (1955). Denna skolbok i geografi berättar om Sveriges natur, miljö och befolkning. En stor del av det kapitlet läggs på att beskriva olika miljöer (ex. våtmarker, barrskog, lövskog etc.) och beskriva djur som lever i Sveriges natur. Men en lika stor del av skolboken berättar om landets befolkning. Skolboken är således fördelad på två huvudsakliga teman, en del berättar om naturen samt miljön medan en annan del berättar om Sveriges befolkning. *Lärobok i Sveriges historia* skriven av Hans Larsson (1918). Denna skolbok i historia redogör för Sveriges historia från medeltiden till stormaktstiden. *Läsebok för folkskolan* (1911). Denna skolbok var en allbok i skolarbetet och avsåg att täcka alla viktiga ämnesområden, inklusive ett omfattande kapitel om geografi, utom matematiken. När den svenska obligatoriska folkskolan tillkom år 1842 fanns en kronisk brist på skolböcker. Därför valde historieprofessorn F. F. Carlosson, som blivit chef för ecklesiastikdepartementet, att tilldela fem skolmän uppgiften att författa en lämplig läsebok år 1863 som blev *Läsebok för folkskolan*. Skolboken reviderades regelbundet till den sista upplagan som utkom 1911. *Lärobok i fäderneslandets historia* skriven av C.T. Odhner (1918). Denna skolbok berättar om Sveriges historia från gustaviansk tid till frihetstiden. År 1918 utkom den åttonde upplagan efter den ursprungliga författarens död. Men ingen ytterligare information hade tillkommit under revidering, emellertid hade vissa delar av skolboken strukits från den ursprungliga

upplagan. Informationen som ströks var kunskap som inte längre ansågs nödvändig, och handlade främst om militärstorlekar och städers exakta befolkning. *Lärobok i geografi* skriven av D:r W. Ekedahl och D:r Karl Enghoff (1906). Denna skolbok i geografi utkom första gången år 1890 och publicerades sedan i nya och reviderade upplagor årligen, och flera gånger per ett år i somliga fall, fram till år 1906. Upplagan som utkom år 1906 är därmed den sista av skolboken. Skolboken berättar om alla Sveriges landskap och landets olika folkgrupper. I skolboken berättas även om naturen och miljön i Sverige men också om närliggande länders geografi. En stor del av skolboken fokuserar också på djur som lever i Sverige.

Dessa böcker kommer användas för att undersöka första halvan av 1900-talets historie- och geografiundervisning. Flera av böckerna är författade av samma personer, vilket ger en unik inblick i läroböckernas utveckling under åren.

För period 2; 1956–1972 kommer tre SO-böcker med avsnitt i både historia och geografi undersökas. SO-ämnet fanns i tidiga former på 1950-talet och många lärare skrev skolböcker som inkluderade historia, geografi, katekesundervisning och hembygdkunskap i samma skolbok. Ingen ambition fanns emellertid att integrera alla olika ämnen till ett gemensamt ämne innan 1963 i samband med läroplanen Lgr 62. Men även en geografibok och en historiebok att undersökas. Dessa skolböcker är: *Människan, naturen och samhället* skriven av Åke Isling (1959). Denna bok är en skolbok i SO-ämnet som innehåller avsnitt i ämnena historia, geografi, katekesundervisning och samhällskunskap. Katekesundervisning, som var en föregångare till religionskunskapen, fokuserade enbart på kristendomen, och judar nämns därför inte i det avsnittet. I avsnittet om historia diskuteras hela världshistorien på ett övergripande vis från forntiden fram till slutet på andra världskriget. Geografiavsnittet diskuterar Sveriges befolkning samt natur och djurliv. Avsnittet i samhällskunskap berättar om hur Sveriges myndigheter fungerar och hur landets styrs. *Människan, naturen och samhället* skriven av Åke Isling och Bengt Collert (1963). Denna skolbok i SO-ämnet är en uppdaterad utgåva av den första boken som utkom år 1959 och innehåller avsnitt om historia, religionskunskap, geografi och samhällskunskap. Avsnittet om religionskunskap har inte längre endast fokus på kristendomen men berättar istället om alla fem världsreligioner, emellertid får fortfarande kristendomen mest plats i avsnittet. I historieavsnittet diskuteras uteslutande endast västerländsk historia och Europas historia får mest plats i avsnittet. Avsnittet om geografi diskuterar Sveriges natur och landets befolkning. Samhällskunskapsavsnittet diskuterar hur

Sverige styrs och hur landets ekonomi samt myndigheter fungerar. *Historia för gymnasiet 2 A Allmän och nordisk historia 1789 till nuvarande tid* skriven av Martin Bäcklin (1970). Denna skolbok är ett läromedel i historieämnet och redogör för världshistorien på ett övergripande vis samt nordens historia från forntiden fram till 1950-talet. *Samhälle, historia, religion, geografi* skriven av Arne Lindquist, Jan Wester, Christer Öhman, Bo Nylund, Melker Wesslegård, Ulf Sellergren och Peter Östman (1970). Denna skolbok i SO-ämnet innehåller kapitel i historia, geografi, religionskunskap och samhällskunskap. Avsnittet i historia berättar världshistorien på ett övergripande vis. Geografiavsnittet berättat om Sveriges miljö och natur med fokus på miljöområden samt djur. Men en stor del av detta avsnitt handlar också om Sveriges befolkning. I avsnittet om religionskunskap diskuteras alla fem världsreligioner med enskilda kapitel. Samhällskunskapsavsnittet i skolboken berättar om hur landets olika myndigheter fungerar och hur Sverige styrs.

Utöver läroböcker kommer även två olika styrdokument att analyseras och användas som källor:

- Normalplanen från år 1900
- Undervisningsplanen från år 1955

Dessa två styrningar kommer analyseras på samma krav som läroböckerna. I styrdokumentet ingår läroplanerna för historia och geografi vilka också kommer analyseras utifrån samma krav som skolböckerna. Dessa styrdokument ses utifrån ett källkritiskt perspektiv som säkra, eftersom de togs fram av svenska staten, och dess innehåll, oavsett om det är tendensiöst, kommer användas för att framställa sin samtid och sin tids historiekultur. I detta fall är inte politiska tendenser i styrdokumentet av någon större vikt, men de ses snarare som en resurs för studien.

I styrdokumentet ingår läroplanerna för historia och geografi. Båda läroplanerna är en del utav, och utgör, styrdokumentet under båda perioderna. Eftersom undersökningen fokuserar på att analysera skolböcker i historia och geografi kommer analysen att fokusera på läroplanerna för båda ämnena.

4. Historisk bakgrund

Nationalismen i Sverige växte fram under 1800-talet, efter förlusten av Finland år 1809, och ersatte stormaktstidens stolthet med en mer inåtvänd och romantisk nationalism.⁹² Den svenska nationalismen präglades av skammen kring förlusten av Finland.⁹³ Förlusten krävde en förklaring och förklaringen blev att svenskarna hade försvagat “den svenska folkstammen” genom att importera utländska varor, vanor, seder, ord, värderingar och tankesätt.⁹⁴ Ur denna motivering betonade nationalisterna vikten av att tala och skriva svenska, att klä sig svenskt, fira svenska högtider och traditioner och konsumera närproducerade svenska varor.⁹⁵ Bland svenska traditioner rymdes många kristna traditioner.⁹⁶ Dessa högtider främjades som “riktiga svenska” högtider som ska utgöra en del i Sveriges nationella identitet och nationalkänsla.⁹⁷ Medan högtider som inte var kristna högtider ansågs vara “osvenska” och utgöra ett hot mot nationell gemenskap och identitet.⁹⁸ I samband med denna utveckling blev grupper som inte firade kristna högtider uteslutna ur den svenska gemenskapen.⁹⁹ Bland sådana grupper återfanns judar som inte ansågs utgöra en del av “den svenska folkstammen”.¹⁰⁰ Gemenskapen i Sverige bildades således i samband med uteslutningen av folkgrupper vilka sågs som främmande, enligt historikern Ernest Gellner.¹⁰¹ Under det sena 1800-talet och sekelskiftet 1900 stärktes känslan av nationell gemenskap och värdet i “den svenska folkstammen” genom industrialisering samt nationalromantik, vilket formade bilden av en enhetlig svensk kultur.¹⁰² Under samma period började rasbiologin ta form som disciplin och etableras som vetenskap.¹⁰³ Rasbiologin klassificerade skandinaver som en överlägsen rastyp med överlägsna egenskaper gentemot andra rastyper.¹⁰⁴ En folkgrupp som ansågs innehåva sämre arvsanlag, och sämre egenskaper, är judar.¹⁰⁵ Samtidigt började skandinavismen vinna mark i Sverige.¹⁰⁶ Skandinavismen och rasbiologin gav upphov till en

⁹² E. Gellner. *Nations and nationalism*. (Cornell university press, 2009), s. 189

⁹³ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 189

⁹⁴ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 189

⁹⁵ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 190

⁹⁶ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 190

⁹⁷ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 195

⁹⁸ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 197

⁹⁹ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 200

¹⁰⁰ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 203

¹⁰¹ E. Gellner. *Nations and nationalism*, s. 206

¹⁰² P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*. (Carlsson, 2000), s. 67

¹⁰³ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 67

¹⁰⁴ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 68

¹⁰⁵ E. P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 68

¹⁰⁶ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 69

rasideologi som bidrog till en ökad gemenskapskänsla mellan kristna svenskar.¹⁰⁷

Rasideologin genomsyrade alla aspekter av utbildningsväsendet, inklusive styrdokument, läromedel, läroplaner och skolböcker.¹⁰⁸ Rasideologin medförde inrättandet av rasbiologiska institutet vid Uppsalas universitet år 1922.¹⁰⁹ Rasbiologiska institutet steriliserade hundratusentals individer som institutet inte ansåg innehava efterstävande arvsanlag, bland steriliserade individer återfanns judar.¹¹⁰

Efter andra världskriget började rasbiologin ifrågasättas som vetenskaplig disciplin och disciplinen började försvinna i olika delar utav samhället såsom media, litteratur, lagväsendet och utbildningsväsendet.¹¹¹ Två konkreta exempel är upphörandet av rasbiologiska institutet år 1957 och införandet av lagen mot hetts mot folkgrupp år 1994.¹¹² Skandinavismen hade emellertid medfört ett politiskt närmande mellan Danmark, Norge och Sverige i forma av ett vidgande och stärkande av det nordiska samarbetet.¹¹³ Efter andra världskriget förändrades också den judiska platsen i det svenska samhället avsevärt genom en våg av överlevande från Förintelsen som anlände, vilket etablerade ett nytt judiskt liv i städer som Uppsala, Västerås, Jönköping och Borås.¹¹⁴ Många flyktingar blev kvar trots att Sverige initialt tänkt sig rollen som transitland.¹¹⁵ Detta förstärkte det judiska samfundet men innebar också en period av anpassning och återuppbyggnad i skuggan av förintelsen.¹¹⁶ År 1953 grundades Judiska centralrådet för att företräda gruppen och 1955 öppnade den judiska Hillelskolan i Stockholm för barn, vilket stödde en mer aktiv judisk identitet.¹¹⁷ Under 1970-talet var judar i Sverige en väletablerad och assimilerad del av samhället, med fulla medborgerliga rättigheter som hade etablerats långt tidigare.¹¹⁸ Efter efterkrigstidens invandring av Förintelseöverlevare var den judiska minoriteten en integrerad del av kulturlivet, men med en bibehållen identitet genom församlingar.¹¹⁹ Judar erkändes som en av fem nationella minoritetsbefolkningar i Sverige år 2000.¹²⁰ Detta skedde i samband med att den svenska riksdagen beslutade att underteckna

¹⁰⁷ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 70

¹⁰⁸ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 70

¹⁰⁹ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 70

¹¹⁰ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 71

¹¹¹ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 72

¹¹² P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 73

¹¹³ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 74

¹¹⁴ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 74

¹¹⁵ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 75

¹¹⁶ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 76

¹¹⁷ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 76

¹¹⁸ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 77

¹¹⁹ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 78

¹²⁰ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 81

Europarådets konvention om skydd för nationella minoriteter.¹²¹ Samtidigt erkändes jiddisch som ett av Sveriges officiella minoritetsspråk.¹²²

¹²¹ P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 83

¹²² P. Hall. *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 87

5. Analys

Nedan följer en granskning av 9 läroböcker, fem av dem rör period 1 och fyra böcker berör period 2.

5.1 Styrdokument: Normalplanen 1900

Inom samtliga läroplaner som granskas nedan görs detta främst inom ramen för mål och anvisningar kring ämnena historia och geografi. Övriga iakttagelser kommer även redovisas om de framträder. År 1900 införs den tredje styrningen för den svenska folkskolan genom *Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor*, som godkändes av kungen år 1900. Detta styrdokument godkändes av kungen den 7:e december år 1900. Styrdokumentet är uppdelat i sex avdelningar som rör småskolan, folkskolan, mindre folkskolan, folkskolans högre avdelning, fortsättningsskolan och ersättningsskolan. Inom dessa sex avdelningar går det att läsa om alla ämnen avsedda att vara del av undervisningen, ämnenas innehåll samt metodiska anvisningar som läraren kan ta del av.

5.1.1 Läroplan i geografi

I läroplanen för geografi inom kapitlet benämnt; II Folkskolan och III Mindre folkskolan kan vi läsa om huvuddragen för undervisning rörande geografiämnet. Huvudfokuset ska ligga på att undervisa om Sveriges geografi med en kortare översikt av andra länders geografi.

Ingenstans i styrdokumentet från år 1900 går det att läsa om att undervisning om judar ska ingå. Men det finns andra paragrafer där det är godtagbart att anta att judarna faller in. Ett exempel är att eleverna i fjärdeklass ska lära sig om ”Grunddragen af de främmande världsdelarnas geografi; återblick öfver Sveriges geografi med särskild hänsyn till natur, folk, samfundsförhållanden och näringslif”.¹²³ I den här paragrafen framkommer det att de ska undervisas om Sveriges folk. Detta förekommer i flera av de tidiga geografiböckerna där det går att läsa om skåningar, smålänningar, värmlänningar och även judar. Period 1 är för denna studie unik då det är den enda perioden där samtliga geografiböcker undersökta innehåller information om judar. Vidare i styrdokumentet står det att; ”Hvartannat år: inledningskursen

¹²³ Kungl. Boktryckeriet, Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1900) s. 35

och Götalands landskap: hvartannat år: inledningskursen samt Svealands landskap”.¹²⁴ Här nämns Svealand, här står det oftast om judarna och deras egna kvarter i Göteborg. Längre fram i styrdokumentet står det att elever i de högre årskurserna ska lära sig om ”återblick öfver Sveriges geografi med särskild hänsyn till samfundsförhållanden och näringslif.”¹²⁵ Här står det att elever ska lära sig om ”samfundsförhållanden” som är ett samlingsbegrepp för hur samhällen i olika delar av landet fungerar och är organiserade. Allt detta innefattar sociala strukturer, relationer mellan människor, institutioner, värderingar, lagar och normer i diverse regioner. Information om alla dessa förekommer regelbundet i skolböcker under perioden där man kan läsa om skånsk traditionell mat såsom gås och äggkaka, och om samernas unika kultur i Lappland samt även om judarnas egna traditioner och seder. I paragrafen nämns även att elever ska lära sig om näringslivet vilket inkluderar handel, industri, jordbruk och tjänster i olika delar av landet. Detta förekommer i flera av skolböckerna under period 1 där det berättas om jordbruket i Skåne, och om gruvnäringen i Norrland, samt samernas renskötsel och även om judarnas butiker samt bankverksamhet. Det framgår alltså att även om judar saknas i styrdokumentet får de synlighet igenom andra avsnitt ifrån styrdokumentet.

I stycket om ”samfundsförhållanden och näringslif” uttrycks symbolerna ”värderingar” och ”seder” som ofta uttrycks i skolböcker från period 1 ofta uttrycker och på det viset skapade en gemenskapskänsla mellan kristna svenskar kring deras gemensamma seder och värderingar. I skolböcker tenderar judar att beskrivas med främmande värderingar och seder vilket placerar dem som utegrupp gentemot majoritetsbefolkningen. Denna tendens i skolböcker från perioden är ett således ett uttryck för nationalism.

Att läroplanen i geografi uttrycker nationalism, som dikterar skolböcker att uttrycka nationalism, är en konsekvens utav att skandinavismen vann mark vid samma period som läroplanen författades och att rashygien etablerades som vetenskap under perioden, enligt historikern Göran Cederberg.¹²⁶ Rashygien i kombination med skandinavismen gav upphov till tanken att skandinaver som folkgrupp har en naturlig rätt till Skandinavien och deras egna respektive länder.¹²⁷ Detta fenomen medförde att läroplanen i historia uttryckte detta tankesätt. Eftersom läroplanen dikterade vilket innehåll som bör ingå i skolböcker under perioden uttryckte också skolböcker samma tankesätt som läroplanen. Tankesättet uteslöt

¹²⁴ Kungl. Boktryckeriet, Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, s. 35

¹²⁵ Kungl. Boktryckeriet, Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, s. 37

¹²⁶ G. Cederberg. *En svunnen tid*. (Cederberg information media, 2023), s. 123

¹²⁷ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 123

judar från rätten att vistas i Skandinavien, och Sverige, eftersom Skandinavien inte var judarnas rättmätiga territorium.

5.1.2 Läroplan i historia

På samma sätt som med ovanstående läroplan angående geografi nämns inte judarna som en del av historieundervisningen. Men det framgår att historieämnet ska arbeta för att undervisningen ska vara betydelsefull för "vårt folk", det står; "Vid den historiska undervisningen böra namn och data upptagas endast i den mån, de äro betydelsefulla för vårt folk samt behöfliga för bevarande och klargörande af det historiska sammanhanget och öfverskådligheten".¹²⁸ Här kan man alltså utläsa att urvalet av information som läraren undervisar om ska väljas på grunden att den är viktig för vårt folk. Vad styrdokumentet menar med "vårt" är omöjligt att veta men med tanke på att judarnas del i den svenska historien saknas kan detta ämna enbart den kristna populationen i landet. Citatet uttrycker symbolen "hjältar" och "myter" eftersom citatet konstruerar ett gemensamt förflutna vilket framställs som mytologiskt och hjältemodigt för att skapa en samhörighet mellan kristna svenskar. Att judar inte är inkluderade i denna historia är ett godtagbart antagande. Vidare i styrdokumentet står det att "från början af fäderneslandets historia till Karl XI; hvartannat år: från och med Karl XI till närvarande tid, sedan valda berättelser ur fäderneslandets historia från föregående tidsskeden blifvit muntligt meddelade".¹²⁹ Här framkommer det att undervisningen främst fokuserar på kungar och utformas efter kungarnas olika regeringsperioder. Undervisningen fokuserar således inte på landets befolkning med undantag för de gångerna det blir relevant för kungarnas historia. Detta framkommer i skolböckerna där bönder, finnar, samer och judar endast nämns om de blir relevanta för kungarnas styre och agerande.

I styrdokumentet uttrycks symbolerna "seder", "traditioner", "myter" och "hjältar". Ett konkret exempel från styrdokumentet är citatet gällande undervisningens utformning "från början af fäderneslandets historia till Karl XI; hvartannat år: från och med Karl XI till närvarande tid, sedan valda berättelser ur fäderneslandets historia från föregående tidsskeden blifvit muntligt meddelade". Detta citat hävdar att undervisningen ska utformas utifrån kungarnas regeringsperioder vilket är ett uttryck för svenskarnas gemensamma

¹²⁸ Kungl. Boktryckeriet, Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, s. 41

¹²⁹ Kungl. Boktryckeriet, Normalplan för undervisning i folkskolor och småskolor, s. 45

traditioner och skapar en mytologisk hjältebild av svenska folkets förflutna, som judar inte tillhör. Allt detta medför en gemenskapskänsla mellan kristna svenskar, med judar som utegrupp. Denna tendens förekommer i många av historieböckerna där judar framställs med annorlunda traditioner och seder men även med ett annorlunda ursprung från majoritetsbefolkningen.

Denna läroplan påverkades på liknande vis som läroplanen i geografi av skandinavismen och rasbiologin, skriver Göran Cederberg.¹³⁰ Skandinavismen och rasbiologin medförde tillsammans att Skandinavien som område fick en större betydelse eftersom området sågs som rättmätigt tillhörande skandinaver, och Sveriges område sågs som rättmätigt svenskarnas område.¹³¹ Detta tankesätt uttrycker nationalism och medförde att skolböcker, vars innehåll dikterades av läroplanen i geografi, uttryckte samma nationalism som återfinns i läroplanen.

5.2 Period 1: 1900–1954

Av de fem läroböcker som användes mellan åren 1900 samt 1954 är två läroböcker inriktade mot historieämnet och två läroböcker är inriktade på geografiämnet.

5.2.1 Läroböcker i historia

I *Lärobok i fäderneslandets historia* (1918), som publicerades efter Odhners död år 1904, skriver Clas Theodor Odhner att "Den gamle opålitlige hebreiske lagmannen i Västergötland Ture Jönsson förenade sig med rabbinen Magnus Haraldsson: det var den andliga och världsliga hebreiska aristokratin som sammansvor sig mot nationen samt konungen och spred oordning bland bönderna i norra Småland, genom att kräva ränta för lån".¹³² Denna beskrivning redogör för hur judarna i Småland var skyldiga till de ekonomiska svårigheter som drabbade regionen under det sena 1700-talet.¹³³ Odhner menade att småländska judar hade lurat och bedragit småländska bönder genom att utkräva ränta, vilket medförde Sveriges skulder och ekonomiska svårigheter.¹³⁴ Bedrägeriet som judarna utförde skrev Odhner var en

¹³⁰ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 126

¹³¹ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 126

¹³² C. Odhner. *Lärobok i fäderneslandets historia*, s. 79

¹³³ C. Odhner. *Lärobok i fäderneslandets historia*, s. 80

¹³⁴ C. Odhner. *Lärobok i fäderneslandets historia*, s. 80

konsekvens av deras primitiva kultur och religion, som medförde att judarna vara giriga samt självtjänande och saknade moral.¹³⁵ Här framställs judar som onda och primitiva, beskrivningen ger intrycket att judar är ociviliserade och att de saknar moral. Helen Feins definition av antisemitism klassar denna porträttering som en stereotypisering av judar, vilket gör porträtteringen antisemitisk. Men i citatet uttrycks också symbolerna "hjältar", "värderingar", "traditioner" och "seder" enligt etno-symbolismen. I citatet framställs judar som "opålitliga" vilket är en egenskap med negativa konnotationer. Att kristna svenskar (ex. Odhner) inte anses ha sådana egenskaper är ett godtagbart antagande. Denna implikation innebär att citatet bildar en känsla av gemenskap bland kristna svenskar kring gemensamma värderingar, enligt etno-symbolismen. Men citatet skapar också en upplevd känsla av gemenskap bland kristna svenskar utifrån gemensamma seder och traditioner eftersom citatet talar om "den andliga och världsiga hebreiska aristokratin" som talar om judarnas religion. Inom religion ryms traditioner och seder, som kristna svenskar inte delar med judar. Citatet bildar därför en upplevd känsla av gemenskap bland kristna svenskar utifrån deras gemensamma seder och traditioner, från vilka judar är uteslutna, vilket gör judar till en utegrupp. Men kristna svenskar framställs även som etiskt högre stående, i kontrast till judarna som orsakat oordning. Framställningen är därför ett uttryck för symbolen "hjältar" vilket bildar en upplevd känsla av gemenskap bland kristna svenskar kring deras etiskt högtstående samt hjältemodiga förfäder och förflutna. Citatet talar om judar ur ett religiöst perspektiv vilket talar emot studien gjord av Herbert Tingsten som menar att geografiböcker var sekulariserade och aldrig diskuterade judar med förankring i religionen.

Denna skolbok har skandinavistiska och rasbiologiska tendenser och författaren, Clas Theodor Odhner, var både skandinavist och rasbiolog.¹³⁶ Skolboken författades medan Skandinavismen vann mark i Sverige och rasbiologin blev en etablerad vetenskap, vilket ligger till grund för förekomsten av antisemitiska uttryck i skolboken.¹³⁷ Ett skandinavistiskt perspektiv var ett synsätt som manade till förbrödring mellan de olika länderna i Skandinavien.¹³⁸ Detta synsätt var en pannationell åskådning, en nationalism som byggde på gemensam etnicitet.¹³⁹ Synsättet ville lägga den fiendskap som fjärrmat de nordiska

¹³⁵ C. Odhner. *Lärobok i fäderneslandets historia*, s. 82

¹³⁶ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 147

¹³⁷ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 148

¹³⁸ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 148

¹³⁹ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 148

länder åt sidan och i stället uppmuntra till ett ökat samarbete samt en ökad gemenskap mellan de olika länderna.¹⁴⁰

Rashygien, ibland kallad rasbiologi, var en intellektuell rörelse under 1800-talet och 1900-talets första hälft som utnämnde sig själv till att vara en vetenskap.¹⁴¹ Denna disciplin är emellertid nu en föråldrad vetenskap och anses nu vara en pseudovetenskap.¹⁴² Men under Odhners samtid var rashygien en objektiv vetenskap. Rashygien säger att man kan förbättra människans ärftliga egenskaper genom selektiv avel.¹⁴³ Denna tanke utgick från idén att olika mänskliga raser existerar som alla hade olika egenskaper och att vissa egenskaper, som endast vissa raser ansågs innehava, var bättre än andra egenskaper.¹⁴⁴

Bland folkgrupper som ansågs innehava sämre arvsanlag återfanns judar.¹⁴⁵ Medan kristna svenskar, som är ett skandinaviskt folk, ansågs inneha bättre egenskaper och arvsanlag.¹⁴⁶ Kristna skandinaver ansågs också inneha en naturlig rätt till Skandinavien och Sverige, så kristna svenskar hade en naturlig rätt till Sverige som inte någon övrig folkgrupp hade.¹⁴⁷ Skandinavismen och rasbiologin uttrycker, tillsammans i detta sammanhang, symbolerna "hjältar", "värderingar", "traditioner" och "seder" vilka bildar gemenskap emellan kristna svenskar och ger upphov till nationalism. Utifrån gemenskapskänslan uppstod nationalism bland kristna svenskar som medförde att Sverige började ansågs rättmätigt tillhör svenskarna, vilket uteslöt judar och gav upphov till antisemitiska uttryck. Framställningen är således nationalistisk och följaktligen antisemitiskt med orsak av dåtidens tro på rasbiologi och skandinavism.

Lärobok i Sveriges historia, från år 1918, är den historiebok under period 1 som innehåller minst information om judar, här finns endast ett stycke där det går att läsa kort om bankväsendet. "Penninginrättningen är judarnas näring".¹⁴⁸ Här framställs bankverksamhet som judarnas primära sysselsättning, och judar beskrivs där som främst bankirer. Framställningen inträffar i kontext med att berätta om ombyggnader som kung Karl XIII

¹⁴⁰ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 149

¹⁴¹ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 151

¹⁴² G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 151

¹⁴³ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 152

¹⁴⁴ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 152

¹⁴⁵ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 151

¹⁴⁶ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 151

¹⁴⁷ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 152

¹⁴⁸ H. Larsson. *Lärobok i Sveriges historia*. (Gleerup, 1909), s. 68

gjorde i Göteborg. Att boken kallar penninginrättningen för judarnas näring är en form av stereotypisering, som antar att alla judar är bankirer. Men citatet är också en mytologisering som bildar en orealistisk framställning av judar, vilken är att de alla försörjer sig endast på penningverksamhet. Citatet är alltså antisemitisk utifrån Helen Feins definition av begreppet. Men citatet uttrycker också symbolen "seder" eftersom citatet talar om judar sedvänja att alltid arbeta med penningverksamhet. Att kristna svenskar som inte delar samma seder, som judar, inte anses främst livnära sig på bankverksamhet är ett godtagbart antagande. Citatet bildar på detta vis en upplevd gemenskap mellan kristna svenskar kring deras gemensamma seder, genom att judar framställs som en utomstående grupp gentemot majoritetsbefolkningen. Att judar endast nämns på en plats i skolboken är i linje med tidigare forskning som visat att judar sällan omnämns vid diskussioner av historiska händelser och att de få framställningar som finns inte ger en rättvis bild av folkgruppen. En jämförelse med Jonna Larssons studie visar en likhet i hur judar framställdes under 1970-talet och tidiga 1900-talet. Under 1970-talet porträtterades judar på ett exotiskt och orientaliskt vis, och deras relation till mellanöstern framhövdes ofta, vilket ger en generaliserad bild av folkgruppen som därmed blir stereotypisk och mytologisk.¹⁴⁹ Sådana framställningar liknar därmed Hans Larssons beskrivning av judar år 1918, men skillnaden ligger i hur explicit stereotypiseringen och mytologiseringen är. Att beskriva judar som främst bankirer, vilket Hans Larsson gjorde i sin skolbok, tilldelar judar ett stereotypiskt karaktärsdrag och är därmed mer explicit än att framhäva folkgruppens relation till mellanöstern men båda framställningarna är stereotypiska och generaliserande.

Förekomsten av ett antisemitiskt uttryck i skolboken är ett resultat av dåtidens rasbiologiska övertygelser. Att judar främst sysselsätter sig med penninginrättning berodde på deras arvsanlag och etnicitet, enligt dåtidens rasbiologiska vetenskap, vilket är ett synsätt som framkommer i citatet om judar i skolboken.¹⁵⁰ Detta rasbiologiska synsätt uttrycker nationalism genom symbolen "seder". Synsättet medförde en gemenskapskänsla emellan kristna svenskar, som alla implicit inte jobbar med penninginrättning eftersom alla judar förväntas livnäras på penninginrättningen, kring deras gemensamma seder. Orsaken till att ett antisemitiskt uttryck förekommer i skolboken är alltså ett resultat utav nationalismen, alltså gemenskapskänslan som rasbiologin bildar bland kristna svenskar.

¹⁴⁹ H. Larsson. Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi, s. 32

¹⁵⁰ G. Cederberg. *En svunnen tid*, s. 156

5.2.2 Skolböcker i geografi

I *Lärobok i geografi* skrev D:r W. Ekedahl och D:r Karl Enghoff att olika folk uppnått varierande grader av kulturutveckling, dessa består av "vilda folk eller naturfolk, nomader eller herdefolk samt av civiliserade folk".¹⁵¹ Boken klassar här judar som nomader, eftersom de saknar ett eget civiliserat samhälle och lever som resefolk.¹⁵² Vi ser alltså en tydlig särdelning av olika människor utifrån hur civiliserade de är där de civiliserade folken är det eftersträvande, hit klassas kristna svenskar. Denna framställning av judar och svenskar porträtterar judar som skilda och annorlunda från kristna svenskar och även som ociviliserade. Helen Feins definition av antisemitism kategoriserar denna porträttering av judar som en mytologisering av folkgruppen, eftersom den porträtterar judarna och deras levnadssätt som mystiskt och annorlunda gentemot den övriga befolkningen. Porträtteringen uttrycker symbolerna "värderingar" och "seder" eftersom porträtteringen skapar en känsla av gemenskap mellan kristna svenskar kring deras gemensamma värderingar och seder vilka framställs som mer civiliserade än judar, vilka framställs som resefolk och ociviliserade. En jämförelse med Anton Olsson Korsgårds studie avslöjar en likhet mellan hur judar framställdes i början av 1900-talet och 1970-talet. Korsgårds studie visar att judar framställdes som exotiska och frångående svenska majoritetsbefolkningen vilket liknar framställningen i *Lärobok i geografi* i avseendet att judar framställdes som annorlunda från kristna svenskar.¹⁵³ Men en skillnad finns i graden av exotifiering eftersom judar i *Lärobok i geografi* framställs som ociviliserade vandrarefolk medan skolböcker från 1970-talet endast generaliserar judar och framställer de som stereotyper.

I *Lärobok i geografi* står det om judar i kapitlet; hebréerna och deras nomadlivsstil, här står det ordagrant att "De äro av en annan ras än svenskarna".¹⁵⁴ Boken går sedan vidare i att berätta om judarnas utseende där de beskrivs som kortväxta med mörkt hår och kroknästa.¹⁵⁵ Detta uttryck är en stereotypisering av judar och Helen Feins definition klassar det som antisemitiskt, i detta fall är det en stereotypisering gällande judars utseende. Både citatet och framställningen uttrycker symbolen "myter" eftersom båda skapar en överklig bild av judar vilket placerar dem utanför majoritetssamhället. Detta skapar en känsla

¹⁵¹ W. Ekedahl, K. Enghoff. *Geografi för folkskolan*. 13. uppl. (M. Bergvall, 1950), s. 55

¹⁵² W. Ekedahl, K. Enghoff. *Lärobok i geografi*, s. 55

¹⁵³ A. Korsgård. Judar i svenska läroböcker: En diskursanalytisk studie, s. 37

¹⁵⁴ W. Ekedahl, K. Enghoff. *Lärobok i geografi*, 56

¹⁵⁵ W. Ekedahl, K. Enghoff. *Lärobok i geografi*, s. 57

av gemenskap mellan kristna svenskar kring deras egen gemensamma identitet, vilket är en känsla av nationalism.

Lärobok i geografi har även med i slutet av stycket om judarna en mening om att svenska lokalknadar hade haft ett mycket lägre utbud av varor och tjänster om judarna inte bedrivit bankverksamhet.¹⁵⁶ Här har vi en positiv kommentar om judarna. Men kommentaren anspelar på en stereotyp om judar, vilken är att de alltid är sysselsatta med bankverksamhet. En sådan framställning är antisemitisk inom Feins definition av judar. Återigen bildar framställningen en gemenskap mellan kristna svenskar genom att placera judar utanför majoritetssamhället. I detta fall utgår porträtteringen från symbolerna “seder“, “traditioner“ och “myter“ eftersom framställningen porträtterar judar till att vara skickliga bankirer som en del av deras seder och traditioner, vilket skiljer sig från kristna svenskar, och skapar en gemenskap bland kristna svenskar med judar som utegrupp. Framställningen skapar också en mytologisk bild av judar som skiljer sig från majoritetsbefolkningen, vilket skapar gemenskap mellan kristna svenskar kring deras egen identitet.

Denna skolbok har tydliga rasbiologiska tendenser, som är orsaken till förekomsten av antisemitiska uttryck i framställningen av judar. Framställningen framställer judar som en annorlunda, ociviliserad och främmande ras som är både skild från och sämre än kristna svenskar. Denna porträttering är i fullkomlig enighet med hur rasbiologisk vetenskap såg på judar. Skolboken framställer judar som ociviliserade vandrarnfolk som kristna svenskar följaktligen inte tillhör eftersom de är en skild grupp från judar. Framställningen framställer Sverige som ett mer civiliserat samhälle, med en mer civiliserad befolkning, än andra folkgrupper och nationer vilket bildar en känsla av gemenskap bland kristna svenskar, som utesluter judar, och ger upphov till nationalism, vilket är orsaken till förekomsten av en antisemitisk framställning av judar i skolboken.

I *Läsebok för folkskolan*, (1911) finner vi formuleringar som har en underliggande ton av att judarna är ointelligenta samt har ett oetiskt levnadssätt.¹⁵⁷

Ehuru judarna i århundraden känt sina grannars bildning, deras åkerbruk, deras fasta bostäder, deras industri och kristna tro, och ehuru de mycket väl veta, vilka fördelar allt detta skänker, fortfar en stor del av dem ännu i dag att ströva omkring i sina egna tält och utöva sin egen handel och penninghantering.

¹⁵⁶ H. Nelson, E. Rydefält. *Geografi för folkskolan*. 7. uppl. (Magn. Bergvall, 1937), s. 89

¹⁵⁷ Marie Louise Gagner. Fredrik Ferdinand Carlson (red.) *Svealand*. (Läsebok för folkskolan, 1911), s. 77

Här framgår det att författaren inte begriper hur judarna, med kunskap om det svenska livet och kristendomen, någonsin skulle fortsätta med sin nomadiska livsstil och religionsutövning.¹⁵⁸ Författaren fortsätter sedan med att starkt kritisera deras bankverksamhet.¹⁵⁹ Denna syn på judar, judisk kultur och judendomen som religion är en stereotypisering. En sådan framställning är därför antisemitisk. I citatet framhålls svenskarnas levnadssätt som högre stående till det judiska levnadssättet. Citatet hävdar att kristna svenskar har en bildning, industri, kristen tro, åkerbruk och fasta bostäder som judar saknar. I citatet uttrycks därför symbolerna ”värderingar” och ”seder” eftersom beskrivningen skapar en upplevd känsla av gemenskap mellan kristna svenskar kring deras gemensamma seder och värderingar vilket innefattar sådant som kristen tro, industri och bildning. Denna gemenskapskänsla uppstår delvis med anledning av att judar blir en utegrupp till majoritetssamhället. Gemenskapskänslan ger upphov till nationalkänsla och nationalism.

Vidare i boken finner vi passager där en präst beskriver sin syn på judarna, även här med en negativ ton. ”Jag betraktar den judiska rasen som den födda fienden till den rena mänskligheten och allt som är ädelt i den”.¹⁶⁰ Att prästen ser kristna svenska som en del av ”den rena mänskligheten” är ett godtagbart antagande, eftersom han själv är en kristen och svensk samt är passagen i en svensk skolbok. I passagen framställs judar alltså som fiender till den kristna svenska befolkningen och som onda samt oetiska. En sådan beskrivning är mytologisk, eftersom den framställer judar som annorlunda från den resterande mänskligheten. Beskrivningen klassas därför som antisemitisk inom Feins definition. Både denna typ av uttryck samt ”Men när stormen viner, eller när regnet strömmar, då äro vandrarnas folk i sina kåtor att beklaga”, där judarnas livsstil framställs som svår och jobbig, är två exempel på hur man beskrev både judarna och deras livsstil på mytologiskt och orealistiskt sätt vilket upplevs som otäckt och judarna upplevs som hemska för läsaren.¹⁶¹ Inom Feins definition är alltså båda dessa uttryck antisemitiska. Men uttrycken uttrycker också samma symboler vilka är ”värderingar”, ”traditioner” och ”seder” som skapar en känsla av gemenskap genom att framställa judar som en utegrupp. Att judar har värderingar, traditioner och seder som medför att de är ”den födda fienden” till ”den rena mänskligheten”,

¹⁵⁸ Gagner 1911, s. 78.

¹⁵⁹ Gagner 1911, s. 80

¹⁶⁰ Gagner 1911, s. 96

¹⁶¹ Gagner 1911, s. 98

vilket kristna svenskar inte anses vara i skolboken, skapar en känsla av gemenskap bland kristna svenskar kring deras egna seder, värderingar och traditioner.

Denna skolbok visar tydliga rasbiologiska tendenser, vilket ligger till grund för förekomsten av antisemitiska uttryck. I skolboken beskrivs judar som en "ras" av en präst vilket är en uppfattning inom rasbiologisk vetenskap. Beskrivningen placerar judar som en utegrupp vilken är frånskild den kristna svenska befolkningen. Att denna auktoritet i dåtidens samhälle beskriver judar som "den födda fienden till den rena mänskligheten" placerar också judar som utegrupp eftersom citatet implicit talar om kristna svenskar som "den rena mänskligheten" vilket är en rasbiologisk uppfattning av den egna befolkningen som uttrycker symbolerna "värderingar" och "seder", som förhöjer kristna svenskar över alla övriga folkgrupper, och skapar en gemenskapskänsla mellan olika medlemmar av den egna befolkningen. Gemenskaps känslan ger upphov till nationalism, som följaktligen gett upphov till förekomsten av ett antisemitiskt uttryck i skolboken.

Geografi innehåller ett avsnitt vid namn *Svealand* där judar presenteras som en folkgrupp vilken till stor del bor i Göteborg.¹⁶² Här presenteras vid sidan av både judiska kvarter, judiska butiker och verksamheter även judar som etnisk grupp och deras religion. Likt flera av läroböckerna från tidigare period görs här en beskrivning av judarnas utseende, man skriver att "judarna är kortväxta, har ofta mörkbrunt eller svart hår och krokiga näsor."¹⁶³ Vad som skiljer sig här är att den tydligt negativa tonen försvinner något, författaren använder inga värdeladdade ord vilket inte synts i läroböckerna. Även om man fortsatt trycker på att judarna ska vara "kortväxta" används även ordet "ofta", och inte alltid, vid beskrivning av hårfärgen och näsan. En större förståelse för komplexiteten av utseendet hos det judiska folket kan alltså sägas börja synas här. Men Helein Feins definition klassificerar fortfarande beskrivningen som antisemitisk eftersom den är en stereotypisering av judar och närmare bestämt en stereotypisering av judars utseende. I citatet uttrycks symbolen "myter" genom en mytologisk framställning av judars utseende. Att judar anses se ut på ett visst sätt, som kristna svenskar inte anses göra, medför att kristna svenskar känner en upplevd gemenskap kring en mytologisk framställning av sitt eget utseende. Vidare i läroboken går även att läsa om judiska butiker.¹⁶⁴

¹⁶² H. Nelson, E. Rydefält. *Geografi*. 2. uppl. (Gleerup, 1955), s. 67

¹⁶³ Nelson, Rydefält. *Geografi*, s. 69

¹⁶⁴ Nelson, Rydefält. *Geografi*, s. 72

Judarnas affärsliv har förändrats. Förr arbetade hela familjen på samma butik och bodde då på övervåningen, vidare ärvde barnen butiken från fadern. Numera har det börjat bli så att endast fadern arbetar i butiken. Familjerna kan bo kvar i sina hem. De bor i vanliga hus, som är modernt inredda.

Här syns ett moderniserat språkbruk som helt saknar de negativa tonerna vi hittills varit vana vid. Ett försök syns också i att förklara för läsaren att alla judar inte bor i butikerna där de är verksamma utan att de även finns judar som bor i ”vanliga” och ”moderna” hus. Denna framställning porträtter inte längre judarnas kvarter som slummer och deras livsstil framstår inte längre som hemsk. Båda uttrycken i skolboken klassas som antisemitiska inom Helen Feins definition, trots att de är positiva, eftersom framställningen ger läsaren intrycket att alla judar arbetar i sådana butiker vilket är en stereotypisering och mytologisering av judar. I citatet uttrycks symbolen ”seder” genom en stereotypisk framställning av judars sedvanliga sysselsättning som är en sysselsättning kristna svenskar inte anses sysselsätta sig själva med. Denna åtskillnad mellan grupperna medför en känsla av gemenskap bland kristna svenskar kring deras gemensamma seder. En jämförelse med Linda Bergvall Jonssons studie avslöjar en likhet i hur läroböcker från 1990-talet och *Geografi* framställer judar. Under 90-talet framställdes judar som exotiska men mer inhemska och ordinära än folkgrupper som exempelvis hinduer.¹⁶⁵ Framställningen utgick ofta från en ortodox jude, och visade aldrig realistiska framställningar av judar i vardagen.¹⁶⁶ I *Geografi* framställs också judar på ett stereotypiskt vis, att de alla bor i familjens butiker, men skillnaden ligger i graden av stereotypisering. Bland böckerna som Jonsson studerade var stereotypiseringen en förenkling för att underlätta förståelsen för elever, men i *Geografi* framställs stereotypen som ett objektivet faktum och tjänar inget pedagogiskt syfte.

Geografi demonstrerar tydliga rasbiologiska tendenser. Beskrivningen av judars utseende utgår direkt från rasbiologi. Att judar ska vara ”kortväxta, har ofta mörkbrunt eller svart hår och krokiga näsor” är en oattraktiv rasbiologisk och antisemitisk framställning av hur judar ser ut som implicit tilldelar kristna svenskar annorlunda, och skönare, drag. Rasbiologin uttrycker här symbolerna ”myter” och ”hjältar” som medför en upplevd känsla av gemenskap bland kristna svenskar. Denna porträttering medför en känsla av gemenskap, och nationalism, bland kristna svenskar kring deras vackrare drag, medan judar framställs som en utegrupp

¹⁶⁵ L. Jonsson. Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi, s. 36

¹⁶⁶ L. Jonsson. Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi, s. 37

vilken är mindre attraktiv. I detta sammanhang är således återigen rasbiologin, och nationalismen som rasbiologin uttrycker, orsaken till förekomsten av ett antisemitiskt uttryck

Under perioden 1900-1954 framställdes judar oftast antisemitiskt utifrån judiska stereotyper. Ofta var stereotyperna ekonomiska, och kretsade kring judarnas sysselsättning som bankirer. Sådana beskrivningar kretsar kring symboler såsom "värderingar", "seder" och "hjältar" eftersom judar framställdes med annorlunda seder, värderingar och ett mindre hjältemodigt förflutna än kristna svenskar, som medförde att kristna svenskar inte var bankirer, och medförde en ökad samhörighet bland kristna svenskar kring gemensamma värderingar, seder och förflutna. Men stereotyper gällande judars utseende förekom också ofta i skolböcker. I sådana fall uttryckte skolböcker symbolen "myter" eftersom judars utseende framställdes på ett mytologiskt vis. Medan kristna svenskar framställdes implicit med ett annorlunda utseende, som var attraktivt, än judar vilket skapar en mytologi kring kristna svenskars förskönade utseende. Denna porträttering skapar en gemenskapskänsla, och nationalistisk känsla, mellan kristna svenskar kring deras gemensamt upplevda skönhet.

5.3 Styrdokument: Undervisningsplanen U-55

År 1955 den 22:e januari trädde undervisningsplanen; Undervisningsplan för rikets folkskolor, i kraft. Detta styrdokument inleds med diverse information om hur skolan, läraren och hemmet ska samverka inom olika delar av skolan för att möjligt bedriva en gynnsam undervisning. Nedan kommer kursplanerna för geografi och historia granskas.

5.3.1 Läroplan i geografi

Inledningsvis ska här nämnas att det ingenstans under kursplanen för geografi nämns att judar ska ingå i undervisningen, inte heller nämns minoriteter. Men några andra intressanta paragrafer finns som kan tänkas rikta sig åt den judiska befolkningen. Under avsnittet *anvisningar* går att läsa om hur läraren ska arbeta med eleverna rörande olika delar av geografiämnet. Vi läser att; "Alla folks likaberättigande oavsett ras, språk och religion framhålls, och ohållbarheten och skadligheten av ensidigt generaliserande omdömen om främmande länder och folk påpekas".¹⁶⁷ Här kan man alltså läsa att det är lärarens uppdrag att

¹⁶⁷ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, (Svenska bokförlaget Norstedts, 1955), s.111

bilda eleverna en förståelse gällande alla människors lika värde oavsett religion. Att anta att även judar ska ingå i under detta mål är godtagbart. Citatet uttrycker inte några former av symboler som kan ge upphov till nationalism. Vidare i styrdokumentet kan vi även läsa under avsnittet mål för geografiämnet att; ”Undervisningen i ämnet bör så bedrivas, att den bidrager till att skapa en på faktisk kunskap grundad förståelse för andra folk och därigenom underlättar kontakten med dem”.¹⁶⁸ En iakttagelse värd att nämna är att mellan dessa utdrag ur styrdokumentet har man både använt sig av begreppen ras samt folk. Vi kan alltså här se ett skifte ifrån de starka rasbiologiska tendenserna i Sverige. I styrdokumentet står det även att ”Sverige: översikt av Sveriges geografi. Sveriges natur- och kulturgeografiska områden med särskild vikt lagd vid naturtillgångar, befolkningsförhållanden, samfärdsel och näringsliv. I anslutning härtill beröres motsvarande förhållanden i övriga nordiska länder samt lämnas en avslutande undervisning om hembygden”.¹⁶⁹ Här framkommer att elever ska lära sig om befolkningsförhållanden vilket är ett tema som ofta förekommer i skolböcker. Ofta går det att läsa om ekonomiska förhållanden för befolkningen i ex. Småland, Skåne, Värmland men även om förhållanden för samer, judar och tornedalingar. Paragrafen berättar också att elever förväntas lära sig om näringslivet i olika landskap. När skolböcker hanterar detta tema förekommer beskrivningar om judar mest. Ofta beskrivs judarnas företagsamhet och affärsliv i sådana avsnitt.

Men i styrdokument uttrycks inte några symboler som kan ge upphov till gemenskapskänslor, och i förlängningen till nationalism. Styrdokumentet uttrycker till stor del motsatsen eftersom kontakt och förståelse för andra folkgrupper uttryckligen förespråkas. Alla människors likaberättigande är också ett ideal som explicit förespråkas, vilket inte uttrycker några symboler för att bilda samhörighet mellan kristna svenskar.

Vi vet att rasbiologin vid denna period vederlagts som vetenskap, och övergått till att bli en pseudovetenskap, i samband med slutet på andra världskriget.¹⁷⁰ Under samma tid hade nyligen andra världskriget tagit slut och 1948:s deklaration om de mänskliga rättigheterna har antagits.¹⁷¹ Samtidigt pågick många internationella initiativ för att motverka olika former av intolerans såsom antisemitism, xenofobi, rasism.¹⁷² Innehållet i styrdokumenten har formats och påverkats utav förändringar som inträffat i världen, enligt

¹⁶⁸ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, s.108

¹⁶⁹ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, s.178

¹⁷⁰ G. Cederberg. *En svunne tid*, s. 156

¹⁷¹ G. Cederberg. *En svunne tid*, s. 156

¹⁷² G. Cederberg. *En svunne tid*, s. 156

Göran Cederberg.¹⁷³ Ett konkret exempel på ett direktiv som formats av internationella förändringar är "Alla folks likaberättigande oavsett ras, språk och religion framhålles, och ohållbarheten och skadligheten av ensidigt generaliserande omdömen om främmande länder och folk påpekas" där det framkommer att införandet av deklarationen om mänskliga rättigheter haft ett tydligt inflytande på styrdokumentets innehåll. Denna utveckling är en konsekvens utav att nationalismen minskat i västvärlden och att rasbiologin avfärdats som objektiv vetenskap som konsekvens utav andra världskrigets slut, skriver Cederberg.¹⁷⁴

5.3.2 Läroplan i historia

Som med avsnittet om Geografi saknas det även under kursplanen historia innehåll om att historieundervisning om judar ska ingå i utbildningen. Det finnes dock en paragraf under avsnittet mål för historieämnet om förståelsen för andra folkgrupper.

Undervisningen i historia har till uppgift att orientera eleverna i vårt folks historia och att med aktgivande på såväl den politiska som den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen giva dem kännedom om mera betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i nordisk och allmän historia. Undervisningen skall präglas av strävan efter objektivitet. Sålunda bör olika tider och olika folk bedömas efter sina egna förutsättningar.¹⁷⁵

Här står det att undervisningen ska vara objektiv och innehålla undervisning om svenska folkets historia och nordisk historia samt att denna undervisning ska präglas av förståelse för olika folks egna förutsättningar. I paragrafen står det även att läraren bör akta social och kulturell utveckling. Det är i diskussioner av dessa teman där judar nämns allra mest i skolböcker. Information om judisk kultur och judiska sedvanor är den vanligaste informationen som förekommer i skolböcker om judar, ofta i samband med diskussioner kring hur judars sociala roll utvecklats. Vi kan även läsa under avsnittet för anvisningar att läraren ska arbeta emot uppkomsten av hat mot andra folkgrupper, vi läser; "Särskilt bör han vinnlägga sig om att motverka uppkomsten av hat och fiendskap mot andra folk och mellan folkgrupper".¹⁷⁶ Inte bara ska det alltså undervisas om andra folk objektivt utan det ska även förebyggas fiendskap och hat mot dessa folkgrupper. Vidare i styrdokumentet står det att "läraren bör vid historieundervisningen söka väcka intresse för gångna tiders människor och

¹⁷³ G. Cederberg. *En svunne tid*, s. 157

¹⁷⁴ G. Cederberg. *En svunne tid*, s. 157

¹⁷⁵ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, s. 97

¹⁷⁶ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, s. 98

livsvillkor och för lärjungarna levandegöra det förflutna”.¹⁷⁷ Här står det att elever ska lära sig om dåtida människors levnadsvillkor vilket är ett tema som ofta förekommer i skolböcker från period 2. Ofta beskrivs judars livsvillkor i samband med diskussioner av andra gruppers levnadsvillkor. I skolböcker går det att läsa om ekonomiska förutsättningar för smålänningar, skåningar, samer och judar. När sådana förutsättningar diskuteras nämns ofta judarnas näringsverksamhet och företagsamhet.

Detta styrdokument uttrycker inte några symboler som ger upphov till nationalism. Styrdokumentet uttrycker motsatsen. Ett konkret exempel är följande citat “Särskilt bör han vinnlägga sig om att motverka uppkomsten av hat och fiendskap mot andra folk och mellan folkgrupper” som inte uttrycker några symboler som hade kunnat ge upphov till nationalism men snarare förespråkar en förståelse för andra folkgrupper. Förekomsten av sådana direktiv kan förklaras av tidsandan som uppstod efter andra världskrigets slut och större internationellt samarbete. Men även olika internationella initiativ för att motverka förekomsten av diskriminering, rasism, antisemitism och xenofobi har utövat ett stort inflytande över styrdokumentets innehåll, enligt Cederberg.

5.4 Period 2: 1956-1972

Av de fyra läroböcker som användes mellan åren 1956 samt 1972 är en av läroböckerna inriktad på historia och tre läroböcker är inriktade på SO-ämnet med avsnitt i både historia och geografi. I en av dessa SO-böcker nämns judar i historieavsnittet, och därför analyseras det avsnittet av den skolboken. Två av SO-böckerna nämner judar i geografiavsnittet, och därför har deras avsnitt i geografiämnet analyserats.

5.4.1 Läroböcker i historia

I Historia för gymnasiet 2 A Allmän och nordisk historia 1789 till nuvarande tid (1970) var en historiebok och där får vi information om den judiska befolkningens säregna kultur; ”judarna har ett eget språk och en egen kultur, och den skiljer sig från den svenska”.¹⁷⁸ Här är informationen om judisk religion och kultur rak och saklig. Informationen som finns om

¹⁷⁷ Kungl. Skolöverstyrelsen, Undervisningsplan för rikets folkskolor, s. 100

¹⁷⁸ M. Bäcklin. *Historia för gymnasiet 2 A Allmän och nordisk historia 1789 till nuvarande tid*. (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1970), s. 58

judar i skolboken är inte antisemitisk, eftersom ingen stereotypisering och mytologisering finns i informationen. Citatet uttrycker inte några symboler som hade kunnat ge upphov till nationalism.

Vi har tidigare diskuterat hur olika internationella förändringar format innehållet i styrdokumentet, och läroplanen i historia. Läroplanen i historia styrde vad Martin Bäckling, som skrivit ovanstående skolbok, kunde skriva i skolboken. Avsaknaden av antisemitiska uttryck och nationalistiska uttryck är således en konsekvens av direktiv från styrdokument vilka påverkats av ökad globalisering i form av ökade internationella samarbeten och ökade internationella initiativ för att bekämpa olika former av diskriminering och där bland antisemitism.

Samhälle, historia, religion, geografi var en skolbok i samhällsvetenskap som var skriven av Arne Lindquist, Jan Wester, Christer Öhman, Bo Nylund, Melker Wesslegård, Ulf Sellergren och Peter Östman (1970), och innehåller ett eget avsnitt om judisk historia i historiekapitlet. Här kan man läsa korta avsnitt om Sveriges alla folkgrupper med ett avsnitt som fokuserar på judarna. I avsnittet berättar författarna om att det under 1920-talet fanns ett rasbiologiskt institut vid Uppsalas universitet och att institutet verkade för att förhindra degenereringen av vad dåtidens vetenskapsmän uppfattade som den svenska befolkningen.¹⁷⁹ Bland de folkgrupper som inte utgjorde den svenska befolkningen tillhörde judarna.¹⁸⁰ Denna information är inte antisemitisk inom Helen Feins definition men är istället rak och ärlig. Informationen i skolboken uttrycker inte några symboler som kan ge upphov till gemenskapskänslor mellan kristna svenskar.

Vidare i läroboken kan vi läsa om judereglementen samt om förbud för judiska barn att tala om sin religion i skolan.¹⁸¹ Detta följs av en hyllning till svenska riksdagen för deras arbete med att avveckla dessa regler.¹⁸² Denna lärobok har en genomgående känsla av att Sverige varit vänligt inriktade mot judarna.¹⁸³ Även om det kort nämns att judiska barn

¹⁷⁹ A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*. (Esselte Studium, 1970), s. 67

¹⁸⁰ A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*, s. 67

¹⁸¹ A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*, s. 73

¹⁸² A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*, s. 73

¹⁸³ A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*, s. 73

inte fått tala jiddisch i skolan går det ingenstans att läsa vem som var ansvarig för detta beslut.¹⁸⁴ All denna information klassas inte som antisemitisk inom Helen Feins definition av antisemitism eftersom den saknar stereotypisering och mytologisering. Informationen uttrycker inte några symboler som hade kunnat ge upphov till nationalism.

Att denna skolbok inte uttrycker några antisemitiska uttryck är en tydlig konsekvens av internationella initiativ för att stärka olika folkgrupper likaberättigande, som inverkat på innehållet i styrdokumentet och läroplanen. FN:s 1948:s deklaration om mänskliga rättigheter har på ett tydligt vis genomsyrat innehållet i skolboken, eftersom skolboken följer styrdokumentens direktiv som genomsyrats av deklarationen om mänskliga rättigheter.

5.3.2 Läroböcker i geografi

Människan, naturen och samhället (1959) skrevs av Åke Isling. Denna SO-bok nämner judar i geografiavsnittet, men även om den nämner judar, saknar ganska mycket i avseende av den judiska kulturen och religionen. I den här boken finner vi judar på två olika ställen, i samband med avsnittet *Fyra intressanta folkgrupper och Svealand*. I det förstnämnda får vi endast veta att ”somliga kvarter i Göteborg består i stor utsträckning endast av den judiska befolkningen”.¹⁸⁵ Här framställs judar som ofta bosatta i vissa specifika kvarter i Göteborg. Denna beskrivning är inte antisemitisk inom Helen Feins definition av antisemitism eftersom den inte innehåller någon stereotypisering och mytologisering. I citatet uttrycks inte några symboler som hade kunnat ge upphov till gemenskapskänslor mellan kristna svenskar kring deras gemensamma identitet. En jämförelse med resultaten i Marie Nilssons studie av hur förintelsen porträtterats i läroböcker avslöjar en likhet i framställningen av Sveriges roll i olika händelser.¹⁸⁶ Nilsson slutleder att Sveriges förehavande i förintelsen inte nämns i skolböcker under hela 1950-talet.¹⁸⁷ Detta gäller också Sveriges skyldighet gentemot judar i Islings bok. Isling följer således en allmän tidsanda som inte vill diskutera Sveriges skyldighet, och ignorerar Sveriges roll i historiska händelser.

¹⁸⁴ A. Lindquist, J. Wester, C. Öhman, B. Nylund, M. Wesslegård, U. Sellergren, P. Östman. *Samhälle, historia, religion, geografi*, s. 73

¹⁸⁵ Å. Isling. *Människan, naturen och samhället*. (Libris, 1959), s. 79

¹⁸⁶ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006. S. 36

¹⁸⁷ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006, s. 37

Att inga uttryck för antisemitism och nationalism förekommer i skolboken är en konsekvens utav att läroplanen i geografi framhäver att "undervisningen i ämnet bör så bedrivas, att den bidrager till att skapa en på faktisk kunskap grundad förståelse för andra folk och därigenom underlättar kontakten med dem". Citatet uttrycker samförstånd och samhörighet mellan olika folkgrupper. Detta synsätt är motsatsen till all form av nationalism och yttrar ett initiativ för att motverka hat folkgrupper emellan. Att denna globalism framkommer i läroplanen, som dikterar vad som ska ingå i skolboken, medför att skolboken avstår från nationalistiska och antisemitiska uttryck. Globalismen som är centrerad kring kollektivt avståndstagande från intolerans (rasism, antisemitism, xenfobi) och syns i globala initiativ såsom 1948: års deklaration om de mänskliga rättigheterna har således genomsyrat skolbokens innehåll.

I SO-boken *Människan, naturen och samhället* (1963) av Åke Isling och Bengt Cullert kan vi läsa om judarnas position i geografiavsnittet.¹⁸⁸ Vi kan även läsa om judisk kultur och om deras olika högtider. Vi får även information om att judarna tidigare bott i kvarter och att vissa stadsdelar idag har en större judisk befolkning än andra, men orsaken till kvarteren förklaras aldrig.¹⁸⁹ Författaren skriver "Ursprungligen bodde judarna främst i särskilda områden kallade juderegelemente, och idag lever fortfarande många judar kvar i samma områden".¹⁹⁰ Helen Feins definition av antisemitism klassificerar inte denna beskrivning av judar som antisemitism eftersom ingen stereotypisering och mytologisering. Inga symboler, som hade kunnat ge upphov till gemenskaps känslor bland kristna svenskar, kommer till uttryck i citatet. I denna upplaga av *Människan, naturen och samhället* syns samma tendens som läroböcker i Marie Nilssons studie. Nilsson menar att läroböcker från 1950-talet inte nämner Sveriges skuld och deltagande i olika historiska händelser.¹⁹¹ Men under 1960-talet hade framställningen förändrats och Sverige framställdes som både hjälte och skurk.¹⁹² Denna tendens hos skolböcker från 60-talet syns inte i *Människan, naturen och samhället* och är därmed inte en del i utvecklingen, trots att skolboken är skriven år 1963 vilket visar att Isling och Cullert inte följde med i förändringen som inträffade.

Inga antisemitiska och nationalistiska uttryck förekommer i skolboken som konsekvens av direktiv från läroplanen i geografi vilken genomsyras av globalistiska ideal

¹⁸⁸ Å. Isling, B. Cullert. *Människan, naturen och samhället*. (Libris, 1963), s. 76

¹⁸⁹ Å. Isling, B. Cullert. *Människan, naturen och samhället*, s. 77

¹⁹⁰ Å. Isling, B. Cullert. *Människan, naturen och samhället*, s. 77

¹⁹¹ M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006, s. 36

¹⁹² M. Nilsson. Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006, s. 36

vilka motsäger sig nationalism och antisemitism. I läroplanen står följande “alla folks likaberättigande oavsett ras, språk och religion framhålles, och ohållbarheten och skadligheten av ensidigt generaliserande omdömen om främmande länder och folk påpekas” vilket uttryckligen talar emot både intolerans (rasism, xenofobi, antisemitism) och nationalism. Eftersom skolboken är skriven utifrån läroplanens direktiv har skolbokens innehåll genomsyrats av de globalistiska ideal som förespråkas i läroplanen för geografi.

Under perioden 1956-1972 var informationen om judar rak och saklig, och inga antisemitiska beskrivningar förekom under perioden. Orsaken till denna utveckling från period 1 är att styrdokumentet, som innefattar läroplanerna, omformulerat sina syften och exempelvis explicit talar om “alla folks likaberättigande oavsett ras, språk och religion framhålles, och ohållbarheten och skadligheten av ensidigt generaliserande omdömen om främmande länder och folk påpekas” vilket styrte vad skolboksförfattare kunde skriva i skolböcker, och hur skolboksförfattare kunde framställa judar i skolböcker. Förändringen som inträffat i vad styrdokumentet förespråkar är en konsekvens utav andra världskrigets slut och ökat internationellt samarbete och initiativ för att motverka olika former av diskriminering såsom förekomsten av antisemitism.

6. Slutdiskussion

Uppsatsens huvudsakliga frågeställning är följande; Hur inverkade nationalism och globalisering på att framställningen av judar förändrades i svenska skolböcker under perioderna 1900–1955, 1956–1972? Uppsatsen har följande två underfrågor; Hur framställs judar i skolböcker i historia och geograf under åren; 1900–1955, 1956–1972? Vilken skillnad går att urskilja mellan perioderna; 1900–1955, 1956–1972?

Under period 1, mellan 1900 och 1955, förekom antisemitiska uttryck, som uttryckte både stereotypisering och mytologisering, vid samtliga beskrivningar om judar. Vi ser tydliga rasbiologiska tendenser under den första perioden och ett språk som med nedvärderande uttryck framhåller judarna som giriga och mindre intelligenta än de kristna svenskarna. Under den första perioden förekommer alltså mytologiska och stereotypiska uttalanden om judar i samtliga beskrivningar. Under period 1 har man i samband med judarna oftast skrivit om deras penningverksamheten och i de tidiga läroböckerna även utseendeschildringar. Detta tillsammans med sporadisk information om deras nomadiska livsstil har varit det innehåll som presenterats. Viktigt för läroböckerna under den första perioden är att ta skillnad på den som är jude och den som är svensk. Genom ett vi och dem tänk framställs judarna som annorlunda än den kristna svenska befolkningen, och inte som en del av den, vilket inte förekommer under den andra perioden. Periodens skolböcker uttryckte nationalism i form av rasbiologiska och skandinavistiska påståenden. Alla dessa tendenser är en konsekvens utav styrdokumentens direktiv, som genomsyrades av rasbiologi och skandinavism, som dikterade skolböckernas innehåll till att uttrycka nationalism och följaktligen antisemitism.

Under period 2, som varade från 1956 till 1972, förekom inte antisemitiska uttryck i styrdokumentet som är en konsekvens utav att rasbiologin avfärdats som pseudovetenskap och ökad globalisering i form av mer internationella samarbeten, emellan länder, och fler internationella initiativ för att motverka intolerans såsom antisemitism. Alla dessa förändringar inträffade efter slutet på andra världskriget en konsekvens av folkmorden som inträffade under kriget, ett exempel är förintelsen, och förstörelsen som kriget medförde till Europa. Dessa händelser inverkade på innehållet i styrdokumentet så att dokumentet var tvungna att framhäva alla människors lika berättigande och samförstånd med andra folkgrupper och kulturer. Periodens styrdokument dikterade innehållet i skolböcker under perioden, och på så vis kunde inte skolböcker uttrycka nationalism och antisemitism, så skolböcker var tvungna att framhäva alla människors jämlika värde.

Förändringen i judars framställning som inträffade emellan de båda perioderna är en konsekvens av globaliseringen som ökade efter andra världskriget, och att nationalismen minskade i västvärlden. I samband med ökad globalisering, efter andra världskrigets slut, signerade FN 1948:års deklaration om de mänskliga rättigheterna vilket är en deklaration som tydligt genomsyrade innehållet i styrdokumentet och följaktligen skolböckernas innehåll. Att skolböcker måste framhäva alla människors likaberättigande var en konsekvens utav FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Men deklarationen blev endas möjlig efter rasbiologins avfärdande i samband med slutet på andra världskriget. Rasbiologin bildade en upplevd känsla av gemenskap emellan kristna svenskar som gav upphov till nationalism. När rasbiologin vederlades försvann nationalismen, som rasbiologin uttryckte, och styrdokument kunde anamma idealen som främjas av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.

I tidigare forskning har man ofta kommit fram till att svenska skolböcker inte ger en rättvis och utförlig bild av judendomen som religion. Ofta har man också slutlett att skolböcker inte diskuterar judisk kultur och inte nämner judar som grupp. Ett vanligt resultat är också att tidigare skolböcker i historia inte diskuterar judar när de redogör för viktiga historiska skeenden. Bland tidigare studier av geografiböcker har resultaten ofta varit att skolböcker i geografi ger en exotisk framställning av judar. Ett exempel på en sådan studie är *Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi* av Linda Bergvall Jonsson som visar att judendomen, och judar, framställs på ett exotiskt sätt men mer ordinära och inhemska än andra religiösa grupper såsom hinduer och muslimer.

Men mina forskningsresultat skiljer sig från tidigare forskning i avseendet att jag hittat konkreta exempel på citat som uttrycker antisemitism vid diskussioner om judar i svenska skolböcker. Sådana uttalanden var knapphändiga, likt all information om judar från skolböcker under 1900-talet som exempelvis Bruchfeld visat, men stereotypiska och mytologiska uttryck om judar har förekommit i skolböcker i historia och geografi men ingen tidigare studie har analyserat dem.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Läroböcker

Bäcklin, Martin, *Historia för gymnasiet 2 A Allmän och nordisk historia 1789 till nuvarande tid*, 3. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1970

Ekedahl, Waldemar & Enghoff, Karl, *Lärobok i allmän geografi: jämte öfversikt af Sveriges och öfriga kulturländers natur- och kulturförhållanden m. m. I Allmän geografi*, Gleerup, Lund, 1906

Isling, Åke & Cullert, Bengt, *Människan, naturen och samhället: läroboksserie för samlad undervisning och periodläsning på mellanstadiet i orienteringsämnena geografi, naturkunskap, samhällskunskap och historia samt valda moment ur religionskunskap. Årskurs 4. Lärarhandledning och studieplan*, AW läromedel, Stockholm, 1963

Isling, Åke, *Människan, naturen och samhället: läroboksserie för samlad undervisning och periodläsning på mellanstadiet i orienteringsämnena geografi, naturkunskap, samhällskunskap och historia samt valda moment ur religionskunskap. Årskurs 4. Lärarhandledning och studieplan*, AW läromedel, Stockholm, 1959

Larsson, Hans, *Lärobok i Sveriges historia för folkskolan*, 4., tillökade upplagan, Gleerups, Lund, 1918

Läsebok för folkskolan., Särskild parallelluppl. till 10. uppl., ordnad i avdelningar med var för sig enhetligt innehåll, Norstedt & Norstedt (Sv. bokf.), Stockholm, 1911-1951

Nelson, Helge & Rydefält, Elvi, *Geografi för folkskolan*, Bergvall, Stockholm, 1955-

Odhner, Clas Theodor, *Lärobok i fäderneslandets historia samt grunddragen av Danmarks och Norges historia för gymnasiet [2] Nya tiden*, 4. uppl., Norstedt, Stockholm, 1919

Sellergren, Ulf & Östman, Peter (red.), *SAMS: samhälle, historia, religion, geografi [för högstadiet]*. Geografi., Esselte studium, Solna, 1970

Styrdokument

Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor, Norstedt, Stockholm, 1900

Undervisningsplan för rikets folkskolor den 22 januari 1955, Norstedt, Stockholm, 1955

Litteratur

Elektronisk litteratur

Grossman, D. Därför slutar konspirationsteorier så ofta i antisemitism. *Dagens Nyheter*. (27/10 2022). <https://www.dn.se/kultur/darfor-slutar-konspirationsteorier-sa-ofta-i-antisemitism/>

Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet [Elektronisk resurs], Forum för levande historia, 2024
<https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2024/02/Rapport-Historisk-forskning-om-rasism-och-framlingsfientlighet-Andra-upplagan.pdf>

Lapidus, M. Grossman, N. "Vi är inte välkomna här" Judiska studenter och anställdas upplevelser av otrygghet och antisemitism på svenska universitet och högskolor efter den 7 oktober 2023. (Judiska ungdomsförbundet, 2025).
<https://www.jusungdom.org/wp-content/uploads/2025/09/Vi-ar-inte-valkomna-har-JUS-rapport-2025.pdf>

Tryckt litteratur

Andersson, Lars M., *En jude är en jude är en jude-: representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, [Ny utg.], Nordic Academic Press, Lund, 2000

Bergsten, Karl Erik, *Geografen och geografer i Lund under 1900-talets första hälft: spridda anteckningar*, Geografiska föreningen, Lund, 1982

Bruchfeld, Stéphane, *"Öga för öga, tand för tand-": en granskning av svenska läromedel i historia, religion och samhällskunskap för högstadiet och gymnasiet om judendom, judisk historia och förintelsen*, Svenska komm. mot antisemitism, Stockholm, 1996

Cederberg, Göran, *En svunnen tid*, Cederberg information & media, Mölnlycke, 2023

Dahlkwist, Matts, *Från folkskola till grundskola: den långa skolresan*, Liber, Stockholm, 2023

Engström, A. Det judiska begreppen: En läromedelsanalys av tre läroböcker inom ämnet geografi årskurs 4-6 och en kvalitativ undersökning med en skolklass. *Lunds universitet*: (2023)

Gellner, Ernest, *Nations and nationalism*, Blackwell, Oxford, 1983

Gustavsson, Martin & Svanström, Yvonne (red.), *Metod: guide för historiska studier*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2022

Hall, Patrik, *Den svenskaste historien: nationalism i Sverige under sex sekler*, Carlsson, Stockholm, 2000

Jonsson, L. Modernitet eller primitivitet – en jämförande analys av läroböcker i geografi. *Uppsala universitet*. (2018)

Korsgård, A. Judar i svenska läroböcker för geografi: En diskursanalytisk studie. *Uppsala universitet*. (2017)

Larsson, J. Judendomen i läroboken En kritisk diskursanalys av läroböcker i geografi. *Uppsala universitet*. (2015)

Nilsson, Maria, *Förintelsen i svenska historiska läromedel från 1954 till 2006*, Lunds universitet, 2019

Smith, Anthony D., *Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism*, Routledge, London, 1998

Tingsten, Herbert, *Gud och fosterlandet: studier i hundra års skolpropaganda*, Norstedt, Stockholm, 1969